

DEUİFD LIII/ 2021, ss. 7-48.

**H.1249/M.1833 Tarihli D.CMH.d.27300 Numaralı Cizye
Muhasebe Defterine Göre Kıbrıs'ta Gayrimüslimler**

Adem ÇALIŞKAN*

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığında bulunan H.1249/M.1833 tarihli D.CMH.d.27300 numaralı Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri'ne göre Ada'da yaşayan gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'ne ödedikleri cizye vergisi miktarı hakkında literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Osmanlı 1571 yılında Kıbrıs'ı fethettikten hemen sonra burada yaşayan gayrimüslimlerden cizye vergisi tahsil etmiştir. Nitekim incelenen cizye muhasebe defterine göre Ada'da yaşayan gayrimüslimler cizyelerini âlâ, evsât ve ednâ olarak ödemiş ve mezkûr yılda toplam 21.039 kişiden bu vergi tahsili gerçekleşmiştir. Buna göre gayrimüslimlerden tahsil edilmesi muhtemel cizye vergisi 636.628 kuruştur. Ada'daki gayrimüslimlerin cizye vergisini çoğunlukla âlâ sınıfında ödemesi ekonomik olarak iyi durumda olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Nitekim 1833 Tarihli Kıbrıs Temettuât Defteri de Kıbrıs'ta yaşayan gayrimüslimlerin tarım ve ticaret açısından Müslümanlara göre daha iyi durumda olduklarını göstermektedir. Ayrıca incelenen deftere göre gayrimüslimlerin Kıbrıs'ın bütün kazalarında yaşadıkları da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, XIX. Yüzyıl, Cizye, Gayrimüslim, Kıbrıs.

**Non-Muslims in Cyprus According to the Jizye Accounting Book
No. D.CMH.d. 27300 dated H.1249/M.1833**

ABSTRACT

This study aims to contribute to the literature on the amount of tax paid by non-Muslims living on the island to the Ottoman State according to the Cyprus Cizye Accounting Book No D.CMH.d.27300 dated H.1249/M.1833. After the Ottomans conquered Cyprus in 1571, they collected tax on non-Muslims living there. As a matter of fact, according to the reviewed tax accounting book, non-Muslims living on the island paid their jizya in terms of âlâ, evsât and edna and

* Öğr. Gör. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, dr.ademcaliskan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1487-465X>

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 13/08/2020

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 11/11/2020

this tax was collected from a total of 21,039 people in the aforementioned year. Accordingly, the probable capitation tax to be collected from non-Muslims is 636,628 kurus. In addition, it is important that the non-Muslims on the island pay the taxpayer taxes mostly in the very class, showing that they are economically well off. As a matter of fact, the Cyprus Temettuat Book dated 1833 shows that non-Muslims living in Cyprus are in a better situation than Muslims in terms of agriculture and trade. Also, according to the examined book, it was determined that non-Muslims lived in all the counties of Cyprus.

Keywords: Ottoman, Jizya, Non-Muslim, Cyprus.

GİRİŞ

630'da nazil olan et-Tevbe 9/29 ayetine istinaden İslam ülkesinde yaşayan ve fakat Müslüman olmayanlara mali yükümlülük getiren “*kafi gelmek*”, “*karşılığını vermek*”, “*ödemek*” anlamına gelen cizye vergisi gayrimüslimlerden can ve mal güvenliklerinin sağlanması karşılığında alınmıştır. Ayrıca Hanefi mezhebine göre İslam topraklarında bir yıldan fazla kalan ve “*müste'men*” diye adlandırılan gayrimüslimlerinde cizye vergisi ödemesi gerekmektedir. İslam hukukuna göre de bu vergi gayrimüslim tebaa yani zimmî ile yapılan zimmet anlaşması neticesinde tahsil edilmiş,¹ “*Maktû Cizye*” fetih zamanından sulhen alınırken, “*Al'e'r-rîûs*” denilen vergi ise herkesin durumuna göre belirlenmiştir.² Ayrıca cizyenin teşkili ve miktarı ise ilk kez Hz. Ömer zamanında düzenlenmiştir.³

Osmanlı Devleti'nde ise XVI. yüzyıla kadar cizye vergisini ifade etmek için “*baraç*” kelimesi kullanılmış fakat daha sonra bu vergiye “*cizye*” veya “*cizye-i şer'i*” denilmiştir. “*Arazî baracı*'ndan” ayırt etmek içinde bazen cizye yerine “*baş baracı*” tabiri kullanılmıştır. Cizyeyi toplayanlara da

¹ Mehmet Erkal, “Cizye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/42.

² M. Macit Kenanoğlu. *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*. (İstanbul: Klasik Yayınları. Gözden geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, 2017), 447.

³ Zülfiye Koçak, "1691 Tarihli Cizye Defterine Göre Pertek, Mazgirt, Çemişgezek ve Sağman Kazaları", *OTAM*, 41 /Bahar, s.192.

“*haracı*”, “*haracı*” ve son olarak “*cizyedar*” denilmiştir.⁴ Ayrıca Osmanlı’da vergiler “*şer’i*”, “*örfi*” ve “*avarız*”⁵ olmak üzere aynı ve nakdi olarak toplanmıştır.⁶ Buna göre gayrimüslimler şer ’an ödemekle yükümlü oldukları cizye haricinde “*tekâlif-i örfiye*” denilen vergiler de ödemiştir.⁷ Müslümanlardan alınan öşür vergisinin karşılığı olan cizye, gayrimüslim erkeklerden akli dengesi yerinde, sağlıklı, hür ve yetişkin olanlardan tahsil edilse de kadın, çocuk ve yaşlılar bu vergiden muaf tutulmuştur.⁸ 1691’den sonrada cizye vergisinin kişinin gelirine göre tahsil edilmesine karar verilmiş ve cizye âlâ, evsât ve ednâ olarak sınıflandırılmıştır. Nitekim toplanan cizye vergileri düzenli olarak defterlere kayıt edilerek vergi toplanan yerlere de “*temessük*” ya da “*tezkiye*” denilen bir belge yazılmıştır.⁹

Kıbrıs’ta yaşayan gayrimüslimlerin ödedikleri cizye vergisi hakkında bilgilere ulaşmak için T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığında bulunan Hicri 1249 Miladi 1833 tarihli D.CMH.d.27300 Numaralı KK.d.’ de yer alan Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri ile Ada hakkında yazılmış kitap ve makalelerden istifade edilmiştir. Kaynaklar doğrultusunda Evdim, Girne, Baf, Kukla, Lefke, Tuzla, Mesarya, Hırsofi, Lefkoşa, Dağ, Değirmenlik, Omorfo, Karpas, Limasol, Magosa, Piskopi ve Gilan¹⁰ kazalarında yaşayan gayrimüslimlerin âlâ, evsât ve ednâ sayıları ve buna göre ödemeleri muhtemel toplam cizye vergisi miktarı hakkında literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

⁴ Halil İncalcık, “Osmanlılarda Cizye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*,(Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/45.

⁵ Başlarda olağanüstü durumlarda alınan avarız vergisi daha sonra sürekli olarak alınmaya başlanmış, kent merkezi ve köylerde yaşayan halk buna göre “*itibari hanelere*” ayrılmıştır. Bkz. Zeynel Özlü, “Göynük’e (Bolu) Ait Bazı Gelir Ve Giderlerin Tahlihi: Avarız Vergisi”, *OTAM*, 19 (2006), 383.

⁶ Burak Kocaoğlu. *Osmanlı Devleti’nde Cizye Vergisi*. (Ankara: Berikan Yayınevi, 2018), 35-36.

⁷ Kenanoğlu, “*Osmanlı Millet*”, 441.

⁸ Ziya Kazıcı. “Osmanlı Devleti’nde Cizye (Tanzimat’a Kadar)”. *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 16/3 (Temmuz 1987),58.

⁹ Yavuz Ercan. *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluştan Tanzimat’a kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*. (Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları, 2001), 253-256.

¹⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. *Kaynakları ile Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü*. Yayın No: 8, İstanbul 2020.

Osmanlı Döneminde Kıbrıs Adası

Mısır ve Hitit kaynaklarında Kıbrıs'ın ismi “*aday alayşa*”, “*Asî*” olarak geçmiş, Ada'ya daha sonraları “*Enkomi*” denilmiştir. Ancak Asurlar burayı “*Yantana*” veya “*Ya*” olarak isimlendirmiş, İbranicede ise buraya “*Kittim*” denilmiştir. Ayrıca Ana Tanrıça Kibele'ye ithaf edilen “*Kıpris*” adı da Ada'nın ismi olmuştur.¹¹ Bazı rivayetlere göre de Kıbrıs, ismini Ada'da bulunan kına çiçeğinden almaktadır.¹²

Tarih boyunca Kıbrıs birçok devletin egemenliğine girmiştir.¹³ Bunun nedeni ise coğrafi konum itibarıyla Ada'nın Doğu Akdeniz'de stratejik ve ticari açıdan önemli bir konuma sahip olması¹⁴ ve birçok ürün ticaretinin buradan yapılmasıdır.¹⁵ Nitekim Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır fetihlerinden sonra Akdeniz'in bir Türk gölü haline gelmesi Kıbrıs'ı bölgede emniyet ve bütünlüğü sağlaması açısından daha önemli hale getirmiştir. Dolayısıyla Ada'nın fethi ile Suriye ve Anadolu'nun güneyinin de kontrolü sağlanmış olacaktır. Venedik, Malta, Girit ve Sicilya korsanlarının Müslümanlara ait olan ticaret gemilerine saldırması, Ada'nın daha önce Müslümanlar tarafından fethedilmiş olması ve Ada'nın Hac yolu güvenliğini sağlaması açısından da önem ihtiva etmesi Kıbrıs'ın fethedilmesini zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca burada yaşayan halkta Osmanlı Devleti'ne müracaat ederek Türk hâkimiyetine geçmek istediklerini bildirmiştir.¹⁶

¹¹ Bener Hakkı Hakeri. *Başlangıcından 1878'edek Kıbrıs Tarihi*. (Kıbrıs: K.K.T.C Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları 1993), 22.

¹² Müge Vatansever, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Burhan Ceyhan'a Armağan, 2/12/2010 Özel Sayı 2010 (2012),1488.

¹³ Ali Efdal Özkul. *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*. (İstanbul: İletişim,2005), 11.

¹⁴ Ali Efdal Özkul, “The Consuls And Their Activities In Cyprus Under The Ottoman Administration (1571-1878)”, *Turkish Studies* 8/2, (Winter 2013), 240.

¹⁵ Osman Köse, “18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Güvenlik”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram KODAMAN'a Armağan Özel Sayısı, 269.

¹⁶ Recep Dünder, “Kıbrıs'ın Fethi”, *Türkler*, (2002), (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları), 9/667.

Osmanlı Devleti fetih kararından sonra Kıbrıs'ın fethi için gerekli bütün hazırlıkları yapmış, Karaman beyleri ve kadıları mühimmat, erzak ve Ada'ya asker naklini sağlamak için görevlendirilmiştir.¹⁷ Fetih için 180 kadirga, 10 mavna, 170 barça ile karamürsel denilen küçük deniz vasıtası olmak üzere toplam 360 donanma¹⁸ ve bir büyük amiral, bir mareşal, üç oramiral, yedi orgeneral, 60.000 kara askeri ve diğer kalanları da denizci ve forsa olmak üzere 100.000 asker görevlendirilmiştir.¹⁹ Ayrıca fetih sırasında Ortodoks Rumlar Osmanlı Devleti'ni desteklemiş ve Osmanlı Magosa hariç Ada'da çok az sorunla karşılaşmıştır.²⁰ Ada'nın fethi 9 Eylül 1570 Lefkoşa'nın alınması ile başlamış ve 1 Ağustos 1571'de Magosa'nın ele geçirilmesi ile fetih tamamlanmıştır. Ancak Ada'nın hukuken Osmanlı Devleti'ne geçmesi 7 Mart 1573'te Venedik'le yapılan antlaşma ile olmuştur.²¹

Osmanlı Kıbrıs'ın fethinden hemen sonra Ada'nın sosyal, ekonomik ve kültürel alanda gelişmesini sağlamış²² ve İçel, Alâiye, Tarsus ve Sis sancakları da Kıbrıs'a dâhil edilmiştir.²³ "Kıbrıs Kanunnamesi" hazırlanana kadar da Ada'da "Karaman Vilayet Kanunnamesi" uygulanmıştır. Ada'nın idare merkezi ise Lefkoşa yapılarak Ada, Tuzla, Limasol, Piskopi, Gilan, Evdim, Magosa, Karpas, Dağ, Değirmenlik, Baf,

¹⁷ M. Akif Erdoğan, "Kıbrıs Adası'nın Fethinde Konya ve Çevresinin Rolü", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, Konya Özel Sayısı*, 5/Kış, 131-141.

¹⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı. *Osmanlı Tarihi*. III. Cilt, 8. Baskı, 1. Kısım, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. Dizi, 2011, Sayı 16), 10-13.

¹⁹ Yılmaz Öztuna. *Osmanlı Devleti Tarihi Siyasi Tarih 1*. (İstanbul: Ötüken,2004), 217.

²⁰ M. Akif Erdoğan, "Kıbrıs Türk İdaresine Nasıl Girdi, Bir Fetih ve Tarihçiler", *OTAM* 44 (Güz 2018), 341.

²¹ Kemal Çiçek, "Osmanlı Dönemi/ Kıbrıs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 25/374.

²² Nihal Bakışçı, "1572 Tarihli Kıbrıs Tahrir Defteri ile 1833 Tarihli Temettuat Defteri Karşılaştırılması: Vadili Köyü Örneği", *Tarihte Kıbrıs I*, ed. Osman Köse, (İstanbul:D9KUZ10BE5,2017), 248.

²³ Öztuna, "Osmanlı Devleti Tarihi", 218.

Kukla, Hırsofi, Omorfo, Mesarya ve Girne olmak üzere 16 kazadan teşekkül edilmiştir.²⁴

Daha önce Rodos adasında uygulanan iskân politikası²⁵ ve Osmanlı'nın kuruluş döneminde sık sık uyguladığı sürgün usulü Kıbrıs içinde uygulanmış ve bu sayede Ada Osmanlı toprağı haline gelmiştir.²⁶ Bu nedenle 1572'de Sivas, Tokat, Amasya, Karaman, Zulkadirye kadılarına gönderilen sürgün hükümleri İç-il, Bozok, Alâileye ve Teke sancaklarına da gönderilmiş ve yapılan hesaplamalara göre Ada'ya toplamda 5.720 hane nakledileceğı belirtilmiştir. Ada'ya gelenlerinde iki yıl vergiden muaf tutulacağı bildirilmiştir. Ayrıca mezkûr yerlerden Ada'ya imar faaliyetleri için hallaf, çiftçi, çilingir, tellak, nalbant, ahçı, demirci, taşçı, kürekçi, marangoz, debbağ, terzi gibi meslek sahipleri iskân edilerek²⁷ bu sayede Ada'da esnaf teşkilatları oluşturulmuştur. Nitekim Ada'da bazı Anadolu kentlerinden daha fazla meslek dalı olmak üzere 105'ten fazla meslek üretim yapmıştır. Zanaat grupları da Müslim ve gayrimüslimlerden meydana gelmiştir.²⁸ Ada'ya gelemeye karar verenlerin de bu karardan vazgeçmeleri halinde "sıyaset" edilecekleri de ayrıca bildirilmiştir.²⁹ Bununla birlikte Ada'da askerler dışında defterdar, kadı ve tezkireci gibi devlet görevlilerinin de aileleri ile birlikte kalmaları sağlanmış,³⁰ gerek padişahların gerek idarecilerin gerekse zengin hayırseverlerin kurdukları vakıflarda Kıbrıs'ın klasik Osmanlı memleketi

²⁴ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfus-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*. (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın nu:43,2000), 17-19.

²⁵ Erdal Taşbaş, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet Görevlilerinin Sürgün Edilmesi: 19. Yüzyıl Kıbrıs Örneğı", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* 2/1, 2012, 195.

²⁶ Recep Dünder, "Kıbrıs'ın Fethi ve İskânı", Osmanlı, ed. Celal Güzel, Kemal Çiçek vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999) 4/632.

²⁷ Özkul, "Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik", 41.

²⁸ Ali Efdal Özkul, "Osmanlı İdaresi'nde Kıbrıs'ta Kasap Esnafı ve Faaliyetleri", *Akademik Bakış* 11/ 23 (Kış 2018), 165.

²⁹ Turan Gökçe, "1572-73 yıllarında Kıbrıs'ta Sürgün Edilmek Üzere İskân Edilen Aileler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 3/2 (1999), 11.

³⁰ Adem Çalışkan, "Kıbrıs'ta Yaşanan Asayiş Olayları Ve Ermeni Komitelerinin Faaliyetleri (1799-1896)", *Özgün Tarih Araştırmaları-1*, Ed. Ayşe Erkmen, (İksad Publishing House 2021), 145.

haline gelmesinde etkili olmuştur. ³¹Ada'da XVI. yüzyıldan itibaren kurulan para vakıflarının sayısı XVIII. yüzyıla gelindiğinde artış göstermiştir. ³² Su ihtiyacını karşılamak içinde kurulan su vakıfları XIX. yüzyıla kadar varlığını Ada'da devam ettirmiştir.³³ Vakıflar haricinde Mevlevî, Bektaşî, Kâdirî, Nakşî ve Celvetî tarikatlarına bağlı olmak üzere Ada'da 18 adet tekke de inşa edilmiş,³⁴ Adaya iskân edilen Çingene müsellemleri ise burada bulunan kale ve hisarların tamirini yapmışlardır.³⁵ Nitekim XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul veya ordunun bazı iâşeleri de Ada tarafından tedarik edilmiş, ³⁶ XIX yüzyıla gelindiğinde de Kıbrıs'ta modern bir belediyeçilik tesis edilmiştir.³⁷

1571 ve 1878 yılları arasında Osmanlı hâkimiyeti boyunca Ada'da Müslümanlar ile gayrimüslimler yüzyıllarca beraber yaşamışlar ³⁸ ve isteyenler İslam dinine rahatlıkla geçmişlerdir. ³⁹ Evlenme, boşanma ve mülk alım satımı gibi birçok hukuki işleri ile Müslümanlarla aralarında her hangi bir sorun meydana geldiğinde kendi mahkemeleri dışında dilediklerinde şer'î mahkemelere de müracaat etmişlerdir.⁴⁰ Nitekim

³¹ Güler Yarcı, "Kıbrıs'ta Osmanlı Dönemi evkaf Personeli (Unvanlar, Görevler ve Gelir Kaynakları)", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez, (Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları 2017), 81.

³² Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Şer'îye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükûd)", *Turkish Studies* 6/1 (Winter 2011), 967-970.

³³ Güven Dinç ve Cemil Çelik, "Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878)", *Mediterranean Journal of Humanities* 2/1, (2012),40.

³⁴ Mehmet Cemal Öztürk, "Başbakanlık Osmanlı Arşivine Göre Kıbrıs Tekkeleri", *Tarihî Kıbrıs II*, ed. Osman Köse, (İstanbul:D9KUZ10BE5,2017),625.

³⁵ İsmail Altınöz, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs Çingeneleri", *Tarihî Kıbrıs I*, ed. Osman Köse, (İstanbul:D9KUZ10BE5,2017), 567.

³⁶ Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Şer'îye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un İâşesinde Kıbrıs'ın Rolü 1750 1800", *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi* (Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul 2009), 2012, 448-450.

³⁷ Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs'ta Modern Belediye Teşkilatının Doğuşu (1868-1876)", *Belleten* 84/301 (2020), 1119.

³⁸ Ümit Güler, "Osmanlı Kıbrıs'ında Müslim- Gayrimüslim İlişkileri (17. ve 18. Yüzyıl)", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)* 3/2 (Aralık:2018), 149.

³⁹ Güven Dinç, "Kıbrıs'ta İhtidâ Hareketleri (1800-1878)", *bilgi* 243/84, (Kış 2018), 243. 303.

⁴⁰ Özkul, "Kıbrıs'ın Sosyo- Ekonomik", 212-228.

kayıtlar Kıbrıs'ta yaşayan zimmîlerin sıklıkla şer'î mahkemelere müracaat ettiklerini göstermektedir.⁴¹ 1571 yılında Ada'da az sayıda bulunan Yahudilerde⁴² ayrı bir cemaat olarak değerlendirilmiş,⁴³ Rum Ortodoks halkında doğrudan yönetime katılmasını sağlamak için bu cemaatlere özerklik verilmiştir. Ada'da Kıbrıs Ortodoks Rum Kilisesi Başpiskoposluğunun teşkil edilmesi de Rum Kilisesinin Latin Katolik Kilisesi egemenliğinden kurtulmasını sağlamıştır.⁴⁴ Nitekim Osmanlı Ada'da adil bir idare uygulamış ve Ada'ya hâkim olduğu süre boyunca gayrimüslimlere ait kilise ve mabetlerin onarım ve tamirlerini de yapmıştır.⁴⁵

Ancak XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı'daki ekonomik, siyasî ve toplumsal sıkıntılar Kıbrıs'ı da etkilemiştir. Kıbrıs'a atanan bazı idarecilerinde halktan fazla vergi alması burada sosyal karışıklıklara neden olmuştur. Nitekim bu yüzyılda meydana gelen veba, çekirge, kıtlık, kuraklık ve depremlerde yine Ada'da nüfusun büyük oranda azalmasına yol açmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren gayrimüslimlere verilen imtiyazlar ise Ada'da Rum milliyetçisinin artmasına neden olmuştur.⁴⁶ 1821 yılında ise Mora'da ortaya çıkan isyan Kıbrıs'ı büyük oranda olumsuz etkilemiş ve Ada korsan saldırılarına maruz kalmıştır.⁴⁷ Ardından 1829 yılında Ada'da cüzzam salgınının ortaya çıkması üzerine⁴⁸ İngiliz hükümeti

⁴¹ Ümit Güler, "17. ve 18. Yüzyıl Kıbrıs Şer'î Mahkemeleri ve Şer'îye Sicillerine Bir Bakış", *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi*, 1/ 2 (2017), 142.

⁴² M. Akif Erdoğan, "Kıbrıs Yahudileri (1580-1640)", *Kafalı Armağanı*, (Ankara: Akçağ Yayınları 400, Armağan Kitaplar 1), 478.

⁴³ Güven Dinç, "1821 Yılında Kıbrıs'ta Yaşanan Gelişmeler ve Emvâl-ı Metrûke", *Tarîhte Kıbrıs I*, ed. Osman Köse, (İstanbul:D9KUZ10BE5,2017), 393,399.

⁴⁴ Çiçek, "*Osmanlı Dönemi*", 25/376.

⁴⁵ Mehmet Şeker, "Osmanlılar Döneminde (XIX. Yüzyıl) Kıbrıs'ta Gayrimüslimlerle İlişkilere Genel Bir Bakış", *Diyanet İlmî Dergisi* 39/ 4 (Ekim, Kasım, Aralık, 2003),106.

⁴⁶ Cemil Çelik, "Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs'ta Kıtlık ve Çözüm Yolları (1869-1874)", *Cedrus*, 2,(2014), 498.

⁴⁷ Haydar Çoruh, "Moralı Korsanların Kıbrıs Çevresindeki Faaliyetleri (1821 1828)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 61, (2018), 302-303.

⁴⁸ Mehmet Demiryürek, "Osmanlı Dönemi'nde Kıbrıs'ta Cüzzam Hastalığı ve Miskinler Çiftliği'nin Kuruluşu (1829-1878)", *1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi*

tarafından 1879'da salgınlara karşı "Karantina Nizamnamesi" çıkartılmıştır.⁴⁹ Nitekim XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Ada'da konsolos bulunduran İngiltere⁵⁰ 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Rus tehdidi ve savunma ittifakı gerekçesi ile 15 Mayıs 1878'de Kıbrıs'ı geçici olarak Osmanlıdan devralmış, 4 Haziran 1878'de de Kıbrıs'a tamamen hâkim olmuştur.⁵¹ Daha sonra Ada'da yeni bir idare sistemi tesis eden İngiliz hükümeti, Kıbrıs'a has özel bir para bastırarak, "The Cyprus Gazette" yani "Ceride-i Resmîye-i Kıbrıs" isimli bir resmi gazete yayınlanmaya başlamıştır.⁵² Nitekim İngiltere Kıbrıs'ı almakla sömürge yollarının güvenliğini ve Orta Doğu ile Kuzey Afrika'daki kazanımlarını devam ettirmeyi amaçlamıştır.⁵³

Ada nüfusu ise 1531-1540 yılları arasında 197.000'dir.⁵⁴ Ancak Osmanlı-Venedik Savaşları Ada'dan göçlere neden olunca⁵⁵ Osmanlı Kıbrıs'ın fethinden sonra Ada'ya sistemli bir şekilde XVIII. yüzyıla kadar Türk nüfusu yerleştirmiştir.⁵⁶ Bu amaçla çeşitli meslek gruplarından 8.000

10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi 20-24 Mayıs 2008 Bildiri Kitabı, ed. Ayşegül Demirhan Erdemir vd., cilt I, (Konya 2008), 357-360.

⁴⁹ Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs'ta Salgın Hastalıklar ve Hastalıklarla Mücadele (1878 1908)", 38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi (2002), 1299-1300.

⁵⁰ Mehmet Demiryürek ve Hakan Yazar, "Kıbrıs'ta İngiltere Konsolosluğu (1700-1800)", *Belleten*, 81/290, (2017), 91.

⁵¹ Halil Fikret Alaysa, "KIBRIS / 4. Bölüm: İngiliz İşgali ve İdaresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/368-369.

⁵² Mehmet Demiryürek, "İngiliz İdaresindeki Kıbrıslı Türkleri İngilizce ile İmtihani", XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı Varşova-Polonya 25-28 Eylül 2018, ed. Abide Doğan, Rasim Özyürek vd. Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Ticaret A.Ş., 2018,785.

⁵³ Mehmet Balyemez, "Kıbrıs Sorununda Dönüm Noktası; Eoka Saldırıları (1 Nisan 1955) (İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında)", *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 25 (2021), 251.

⁵⁴ Parci veya Parikoz denilen halk köle statüsünde vergi verenlere denmektedir. Bkz. Nuri Çevikel, *Kıbrıs Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)*, (İstanbul:47 Numara Yayıncılık 2006), 160,165.

⁵⁵ Salih Akyel, "Kıbrıs Adası Nüfus Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Karpaz Kazasının Nüfus ve Toplum Yapısı", *Tarihte Kıbrıs I*, ed. Osman Köse, (İstanbul:D9KUZ10BE5,2017), 442.

⁵⁶ Adem Kara, 19. Yüzyılda Lefkoşa, Limasol Ve Baf Kalelerinde Osmanlı Askeri Gücü, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 2 (Kıbrıs Özel Sayısı) (Temmuz-Aralık 2013),16.

aile Kıbrıs'a getirilerek Ada nüfusu 40.000 civarında artmıştır.⁵⁷ 1572'de Ada'da 20.000 yerli nüfus ve 76 adet yerleşme birimi bulunmaktadır.⁵⁸ Mezkûr yılda yapılan tahrir kayıtlarına göre şehirlerdeki hane sayısı 1.915, köy ve mezralardaki hane sayısı ise 32.032'dir. Ayrıca 419 kişi "neferân" 207 kişi de "cemaat-i taise-i Kıptiyan-ı perakende" olarak kayıtlıdır. Her hane beş kişi hesaplandığında Kıbrıs'ın fetihten hemen sonraki Ada nüfusunun 170.000 ile 175.000 civarında olma ihtimali yüksektir ve bu nüfusun çoğunluğu Rum Ortodokslardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra Ermeni, Marunî ve Yahudilerde Ada'da yaşamaktadır. 1596'larda ise Ada'nın nüfusu hakkında farklı bilgiler verilmektedir. Buna göre mezkûr yılda Ada'daki Müslüman nüfusun 12.000 ile 13.000 civarında olduğu belirtilirken farklı bir kaynak Ada'da 6.000 Müslüman erkek olduğunu yazar. 1606'da ise Ada'daki cizye mükellefi hane sayısı 30.120'dir. Evliya Çelebi ise 1670 ile 1675 tarihleri arasında Ada'da 30.000 Müslüman ve 150.000 gayrimüslim yaşadığını yazmıştır.⁵⁹ 1696'da ise kadın, çocuk ile iş yapamaz durumda olanlar hariç Kıbrıs'ta 28.000 Hristiyan ve 8.000 Müslüman yaşamaktadır.⁶⁰

1777 yılında Ada'daki toplam hane sayısı 10.487, nüfus ise 84.000'tir. Bu nüfusunda 37.000'i Hristiyan, 47.000'i de Müslüman'dır.⁶¹ 1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defteri'ne göre Ada'nın toplam nüfusu 45.365'tir.⁶² Ayrıca mezkûr tarihte Ada'da 31 yabancı ve 43 Çingene de yaşamaktadır.⁶³ 1832'deki nüfus sayımına göre Ada'da toplam nüfusun %69,9'unu gayrimüslimler oluşturmaktadır ve Girne ile Evdim kazalarında gayrimüslim nüfus fazladır ve Omorfo kazasının tamamı da

⁵⁷ Akkaya, "XVII. ve XVIII. Yüzyıl", 431.

⁵⁸ Nuran Öze, "Medya, İktidar, Din Üçgeninde Kuzey Kıbrıs'ta Alevilik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 72, (Kış 2014), 129.

⁵⁹ Çiçek, "Osmanlı Dönemi", 25/376-377.

⁶⁰ Çevikel, "Kıbrıs Akdeniz'de", 156.

⁶¹ Çiçek, "Osmanlı Dönemi", 25/376-377.

⁶² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın nu:43,2000), 93.

⁶³ Çevikel, "Kıbrıs Akdeniz'de", 156.

gayrimüslimlerden oluşmaktadır. ⁶⁴ 1841'deki nüfus sayımına göre Kıbrıs'ın toplam nüfusu ise 110.000'dir ve bu nüfusun 30.000'i Türk, 70.000'i Rum ve geri kalanı da Ermeni, Marunî ve Katoliklerden oluşmaktadır. 1858 tarihli İngiliz konsolosluk raporunda da Kıbrıs'ta 118 Türk, 248 Rum köyü vardır ve geri kalanı yerleşmeler ise karmadır.⁶⁵ İngilizlerin 1881'de Ada'da yaptığı nüfus sayımına göre ise Ada'da 46.000 Müslüman, 134.000 gayrimüslim yaşamaktadır.⁶⁶

H.1249/M.1833 Tarihli D.CMH. d.27300 Numaralı Cizye Muhasebe Defteri

İslâm Hukuku'nda bir tapu "*sicil hukuku*" bulunmamasına rağmen, Osmanlı Devleti kurulduğu ilk dönemlerden itibaren düzenli bir arşiv sistemi ile her alanda defterler oluşturdu. Nitekim önemli kayıtlardan biri de gayrimüslimlerden toplanacak haraç veya cizye gibi vergilerin öncesi ve sonrasını kayıt altına alan "*cizye muhasebesi kalemleri*" idi. ⁶⁷ Nitekim bu defterlerde belirli bir tarihte Hristiyan ve Yahudi tebaanın cizye mükellefleri kayıt edilirdi.⁶⁸Kıbrıs'ın Osmanlı hâkimiyetine alınmasından sonra da kanunname ile cizye vergisinin miktarı belirlenmiş ve vergi mükelleflerinden âlâ, evsât ve ednâ sınıflarına göre cizye vergisi tahsil edilmiştir. Ancak 1636'dan sonra yapılan değişiklikler nedeni ile bir dönem cizye kişi başı değil de hane başına ortalama bir meblağ ile toplanmıştır. Nitekim Kıbrıs Eyaleti'nde cizye vergisi, yapılan tahrirler ile cizye defterlerine göre toplanırken sayımları ise şehir yâda kırsal kesimde vergi mükelleflerinin bulunmalarına göre kayıt altına alınmıştır. ⁶⁹

Kaynaklara göre Kıbrıs'ta yaşayan gayrimüslimlerden 1573'te cizye vergisi toplanmış fakat bu yılda ortaya çıkan salgın hastalık cizye

⁶⁴ Salih Akyol ve Ebru Olçay, "1847 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defterine Göre Değirmenlik Kazasındaki Gayrimüslim Nüfus Yapısı", *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi* 8/39, (Ağustos 2015),265.

⁶⁵ Çiçek, "*Osmanlı Dönemi*",25/ 377.

⁶⁶ Çevikel, "*Kıbrıs Akdeniz'de*",156.

⁶⁷ Ercan, "*Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*", 260.

⁶⁸ Recep Dünder, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri", *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks ZfWT*, 4/2, (2012), 102.

⁶⁹ Recep Dünder ve Mesut Aydın, 3924 Nolu Cizye Defterine Göre Kıbrıs Eyaleti Baf ve Kukla Kazalarında Gayrimüslimler (H.1061/M.1650-51), *Türklük Bilimi Araştırmaları*, TÜBAR-31 (Bahar 2012), 79,80-81.

tahsilini olumuz etkilemiştir⁷⁰ 1727 ile 1747 yıllarında da Ada'da yaşayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmıştır. Nitekim 1747'de gelip giden ehli zimmet kefere, Yahudi ve Ermeni-i Acemlere ait 1.200 âlâ, 9.400 evsât ve 1.410 ednâ olmak üzere toplam 12.050 cizye evrakına göre cizye tahsil edilmiş ve cizye devletin belirlediği kalemlere aktarılmıştır. Ayrıca Osmanlı vergide usulsüzlükler yapıldığında da gerekli önlemleri almıştır.⁷¹

KK.d (Cizye Muhasebesi Kalemi) 3508 ile 3926 defterleri arasında yer alan⁷² Hicri 9 Şaban 1249, Miladi 22 Aralık 1833 tarihli D.CMH. d.27300 Numaralı Cizye Muhasebesi Kalemi Defteri 25X53 ebadında 2 sayfa ve her sayfa üç sütun ve dört satırdan oluşmaktadır. Ayrıca defter ciltsiz ve ebrusuz olmak üzere Kıbrıs Ceziresi ve tevabii cizye-i gebran ve Yahudiyana ait bir defterdir. Bu deftere Kıbrıs'ın Evdim, Girne, Baf, Kukla, Lefke, Tuzla, Mesarya, Hırsofi, Lefkoşa, Dağ, Değirmenlik, Omorfo, Karpas, Limasol, Magosa, Piskopi ve Gilan kazalarında yaşayan gayrimüslimlerin âlâ, evsât ve ednâ sayılarını icmal olarak yazılmıştır.⁷³ Ada'daki kazalarda mezkûr tarihte toplanması muhtemel cizye vergisini tespit edebilmek için Halil İnalçık'ın 1993'te Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisininin 8. cilt' inde yayınlanan "*Osmanlı'da cizye*" başlıklı makalesi esas alınmış ve 1829'da gayrimüslimlerin âlâ olanları 48, evsât olanlar 24, ednâ olanlar ise 12 esedi⁷⁴ kuruş olarak hesaplanmıştır. İncelenen defter ile 1852-53 ve 1854-55 yılları arasında âlâ, evsât ve ednâ sayılarının oranlarındaki artış veya azalmalar hesaplanırken en yüksek ve en düşük vergi mükelleflerinin

⁷⁰ Orhan Kılıç, "Salgın Hastalıkların Osmanlı Vergi Düzenine Etkisi, İzmir Demokrasi Üniversitesi", Fen Edebiyat Fakültesi, Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi (İzmir, 25-27 Nisan 2019), Ed. Mustafa Öztürk, Ayşe Değerli (İzmir 2019), 379.

⁷¹ Özkul, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik*, 278-282.

⁷² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, (İstanbul, 2017), 104.

⁷³ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833.

⁷⁴ Osmanlıda XVII. yüzyıldan itibaren kullanılan para birimidir. Hollandalılar'ın "*rexdaller*" adıyla darp ettikleri gümüş paraya, üzerinde arslan resmi bulunduğu için Osmanlılar "*arсланlı kuruş*" veya "*esedi*" adını vermişlerdir. Muhtemelen bu para Orta Avrupa'dan, Alman kuruşları olan Gulden Groschen'lerle (ağırlığı 25,58 gr.) birlikte girmiştir. Geniş bilgi için bkz. Halil Sahillioğlu, "Esedî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 8/368-369.

sayıları esas alınmıştır.⁷⁵

Evdim Kazası

1833 Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebesi Defteri'ne göre Evdim Kazasında toplamda 483 cizye mükellefi vardır. Bu mükelleflerin 189'u âlâ, 191'i evsât ve 103'üde ednâdır.⁷⁶ 1829 tarihli cizye vergisi miktarı esas alındığında âlâ olanların 9.072 kuruş, evsât olanların 4.584 kuruş, ednâ olanların ise 1.236 kuruş ödemesi muhtemeldir. Bu cizye miktarına göre toplam cizye miktarı ise 14.892 kuruşa tekabül etmektedir.⁷⁷ Kazadaki gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında ise %61'i âlâ, %31'i evsât ve %8'i de ednâdır.⁷⁸ 1852-1853'te ise mezkûr kazaya bağlı 15 köy ve iki manastır vardır. Kazadaki 589 cizye mükellefinin 65'i âlâ, 345'i evsât ve 179'u ednâdır. Bu mükelleflerden toplamda 16.935 kuruş, Omodos Keşişlerinden 120 kuruş, Dağ Manastırı Keşişlerinden de 150 kuruş cizye tahsil edilmiştir.⁷⁹ 1854-1855 yıllarında ise kazadaki köy sayısı 14'tür ve kaza ve köylerinde yaşayan gayrimüslimlerin toplam cizye mükellefi sayısı 511'dir. Bu mükelleflerin 93'ü âlâ, 236'sı evsât ve 182'side ednâdır. Bu mükelleflerden toplamda 17.190 kuruş, Omodos Keşişlerinden geçen yıllarda olduğu gibi 120 kuruş, Dorogoroy Keşişlerinden de 150 kuruş cizye vergisi alınmıştır.⁸⁰ Ayrıca 1833'te kazada toplanması muhtemel 14.892 kuruş cizye, daha sonraki yıllarda evsât ve ednâ sayılarının atmasına bağlı olarak 1852-1853'te 16.935 kuruşa, 1854-1855 yıllarında da 17.190 kuruşa kadar yükselmiştir. Fakat kazadaki âlâ sayılarının oranı %65 azalmıştır. Keşişlerden alınan cizye vergisi miktarı ise aynı kalmıştır

Evdim kazasında 1831 tarihli Kıbrıs Nüfus Defteri'ne göre ise 18 köy bulunmaktadır ve kazada %42 oranla 484 Müslüman, %58 oranla da 669 gayrimüslim yaşamaktadır.⁸¹ 1833 tarihli Kıbrıs Temettuât Defteri'ne

⁷⁵ Dündar, "1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs", 104-106, Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs", 60-61.

⁷⁶ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833.

⁷⁷ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

⁷⁸ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

⁷⁹ Dündar, H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs, 104-106.

⁸⁰ Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs" 60-61

⁸¹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, 93,110.

göre de kaza ve köylerinde Müslüman hane sayısı 276, gayrimüslimlere ait hane sayısı da 373'tür.⁸² Dolayısıyla her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak Müslüman nüfus 1.380, gayrimüslim nüfus 1.865'e tekabül etmektedir.⁸³ Ayrıca mezkûr temettuât defterlerine göre kazada bulunan şirahane, dükkân, bağ, bahçe, arsa, harman değirmen, ceviz, badem, dut, harnup,⁸⁴ zeytin ağaçları bakımından gayrimüslimler Müslümanlara göre daha iyi durumdadır.⁸⁵ Buna göre kazada ikamet eden gayrimüslimler hem nüfus hem de iktisadi açıdan Müslümanlardan daha iyi durumda oldukları görülmektedir.

Girne Kazası

1833 Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebesi Defteri'ne göre Girne Kazasında 553 âlâ, 868 evsât ve 138 ednâ olmak üzere toplamda 1.559 vergi mükellefi vardır.⁸⁶ 1829 tarihli cizye vergisi miktarı esas alındığında âlâ olanlarından 26.544, evsât olanlardan 20.832 ve ednâ olanlarından 1.656 kuruş cizye alınması muhtemeldir. Buna göre kazada toplamda 49.032 kuruş cizye alınması gerekmektedir.⁸⁷ Kazadaki gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında ise %54'ü âlâ, %43'ü evsât ve %3'ü de ednâya tekabül etmektedir.⁸⁸ 1852-1853'te ise mezkûr kazada dört mahalle ve kazaya bağlı 30 köy bulunmaktadır. Ayrıca kazadaki dört manastırda ibadete devam etmektedir. Kazada bulunan cizye mükellefleri ise 57 âlâ, 541 evsât ve 1.177 ednâ olmak

⁸² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, 135

⁸³ Hane hakkında geniş bilgi için bkz. Nejat Göyünç, "Hane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/552-553.

⁸⁴ Harnup ağacı, keçiboynuzu, ballı boynuz, harnup, harıp gibi yöresel isimlerle de adlandırılmaktadır. Bkz. Şenay Çetinay ve Sadettin Güler, vd., Doğal ve Aşılı Keçiboynuzu (*Ceratoniasiliqua* L.) Ağaçlarının Meyve ve Tohum Özellikleri, Bakımından Karşılaştırılması (Köprülü Kanyon Milli Parkı Örneği), *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 17/1, 64

⁸⁵ Evdim kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, 135

⁸⁶ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

⁸⁷ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

⁸⁸ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

üzere toplamda 1.775 kişidir ve mükelleflerden 37.305 kuruş, Girne Manastırı Keşişlerinden de 465 kuruş cizye tahsil edilmiştir.⁸⁹ 1854-1855 yıllarında ise mahalle sayısı altı, kazaya bağlı köy sayısı 14'tür. Kaza ve köylerinde yaşayan cizye mükellefinin 46'sı âlâ, 562'si evsât ve 1.187'si ednâdır ve mükelleflerden toplamda 37.425 kuruş, Mirtu Manastırı'ndan da 275 kuruş cizye alınmıştır.⁹⁰ Mezkûr yıllarda kazada cizye mükelleflerinin sayılarının önemli oranda azalması toplanan cizye miktarının da düşmesine neden olmuştur. Örneğin 1833'te kazada toplanması muhtemel cizye vergisi 49.032 kuruştur. Ancak bu miktar 1852-1853'te 37.305 kuruşa, 1854-1855'te 37.425 kuruşa kadar düşmüştür. Vergi miktarının büyük oranda azalmasının nedeni ise âlâ sayılarının %91, evsât sayılarının %38 oranında azalması, ednâ sayılarının ise %760 oranında artış göstermesidir. Ayrıca kazadaki manastır sayıları da dörtten bire düşmüştür.

1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defteri'ne göre ise kazada %25 oranla 792 Müslüman, %75 oranla da 2.330 gayrimüslim yaşamaktadır. Ayrıca kazaya bağlı 47 köy ile gayrimüslimlere ait Andifoni, Aşrobidi, Kahra, Melandrina ve birde Ermeni Manastırları bulunmaktadır.⁹¹ 1833 Tarihli Kıbrıs Temettuât Defteri'ne göre de kaza ve köyleri dâhil olmak üzere 389 Müslüman, 1.046'ı da gayrimüslim hane bulunmaktadır.⁹² Buna göre her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak Müslüman nüfus 1.945, gayrimüslim nüfus 5.320'dir.⁹³ Yine mezkûr temettuât defterlerine göre mezkûr kazada gayrimüslim nüfus fazla olmakla birlikte gayrimüslimlerin iktisadi açıdan Müslümanlara göre daha iyi durumda oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca şirahane işletmeleri gayrimüslimler tarafından hamam işletmeleri ise Müslümanlar tarafından yürütülmektedir.⁹⁴

⁸⁹ Dündar, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs", 105-106.

⁹⁰ Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs", 60-61

⁹¹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 93, 111-113.

⁹² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 135

⁹³ Göyünç, "Hane", 15/552-553.

⁹⁴ Girne kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 135.

Baf Kazası

1833 Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri'ne göre Baf Kazasında toplamda 1.275 vergi mükellefi vardır. Bu mükelleflerin 386'sı âlâ, 805'i evsât ve 84'ü ednâdır.⁹⁵ 1829 tarihli cizye miktarına göre cizye mükelleflerinin âlâ olanlarından 18.528, evsât olanlarından 19.320 ve ednâ olanlarından ise 1.008 kuruş cizye alınması gerekmektedir. Buna göre toplam cizye miktarı ise 38.856 kuruşa tekabül etmektedir.⁹⁶ Gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında ise %48'i âlâ, %50'si evsât ve %2'si de ednâdır.⁹⁷ 1852-1853'te ise kazadaki mahalle sayısı iki olmakla birlikte kazaya bağlı 44 köy ile iki manastır vardır. Ayrıca kazada 51 âlâ, 929 evsât ve 776 ednâ olmak üzere toplam 1.756 cizye mükellefi vardır. Bunlardan da toplamda 42.570 kuruş cizye tahsil edilmiştir. Ayrıca Çamlı Manastırı Keşişlerinden 480 kuruş, Aya Dirini Manastırı'ndan da 45 kuruş cizye alınmıştır.⁹⁸ 1854-1855 yıllarında ise kazadaki mahalle ve manastır sayıları aynı kalmış ancak köy sayısı 43'e düşmüştür. 1854-1855'te ise kazadaki 50 âlâ, 903 evsât ve 839 ednâ olmak üzere toplam 1.792 cizye mükellefi vardır. Mükelleflerden 42.675 kuruş cizye tahsili gerçekleşmiş, Çamlı Manastırı'ndan 465 kuruş, Aya Dirini Manastırı'ndan da 225 kuruş cizye alınmıştır.⁹⁹ Buna göre 1833'te kazada toplanan vergi miktarı 38.856 kuruştur. Bu miktar 1852-1853'te evsât ve ednâ olanların sayılarının artışına bağlı olarak 42.570 kuruşa, 1854-1855 yıllarında da 42.675 kuruşa yükselmiştir. Fakat âlâ sayısı %87 oranında azalmıştır.

Kıbrıs'ın kadılık merkezlerinden biri olan Baf Kazası¹⁰⁰ ile Kukla Kazası 1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defteri'ne göre birlikte sayılmıştır. Bu nedenle her iki kazada %39 oranla 1.462 Müslüman, %61 oranla da 1.324 gayrimüslim yaşamaktadır. Ayrıca Baf ve Kukla merkez olmak

⁹⁵ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

⁹⁶ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

⁹⁷ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

⁹⁸ Dündar, "H. 1269 (1852-1853) Tarihlî Kıbrıs", 105-106.

⁹⁹ Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihlî Kıbrıs", 60-61

¹⁰⁰ M. Akif Erdoğan, "1572 Yılında Kıbrıs'ın Baf Bölgesinde Nüfus ve Tarımsal Üretim", XVII. Türk Tarih Kongresi, 2018, 1366.

üzere kazalara bağlı Ayasofya Mahallesi ve Orta/Küçük Camii (İhtima kasabası) diye iki mahalle bulunmaktadır ve kazalara bağlı 77 köy vardır.¹⁰¹ 1833 Tarihli Temettuat Defteri'nde de Baf ve Kukla kazalarında yaşayan Müslüman ve gayrimüslim hane, bağ-bahçe, ağaç sayıları da birlikte yazılmıştır. Deftere göre her iki kazadaki Müslüman hane sayısı 789, gayrimüslim hane sayısı ise 1.396'dır.¹⁰² Kazalardaki her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak Müslüman nüfusu 3.945, gayrimüslim nüfusu 6.980'e denk gelmektedir.¹⁰³ Mezkûr temettuat defterlerine göre her iki kazadaki gayrimüslimlerin hane ve nüfus, tarla, bağ-bahçe, değirmen ve ağaç sayılarına göre Müslümanlardan daha fazla oldukları görülmektedir.¹⁰⁴

Kukla Kazası

1833 Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defterine göre Kukla Kazasında 144 âlâ, 164 evsât ve 19 ednâ olmak üzere toplam 327 cizye mükellefi bulunmaktadır.¹⁰⁵ 1829 tarihli cizye vergisi miktarı esas alındığında âlâ olanlardan 6.912, evsât olanlardan 3.936 ve ednâdan 228 kuruş alınması gerekmektedir. Buna göre toplam cizye miktarı da 11.076 kuruşa tekabül etmektedir.¹⁰⁶ Gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında ise %62'si âlâ, %36'sı evsât ve %2'side ednâdır.¹⁰⁷ 1852-1853'te ise kazaya bağlı 17 köy vardır. Kazada yaşayan gayrimüslim cizye mükellefleri sayısı ise 4 âlâ, 179 evsât ve 184 ednâ olmak üzere toplamda 367 kişidir ve mükelleflerden toplamda 8.370 kuruş cizye tahsil edilmiştir.¹⁰⁸ 1854-1855 yıllarında ise kazada iki mahalle ve 17 köy bulunmaktadır. Kaza ve köylerinde yaşayan cizye mükelleflerinin 4'ü âlâ, 174'ü evsât ve 204'ü de ednâ olmak üzere

¹⁰¹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 93,114-117.

¹⁰² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, 134.

¹⁰³ Göyünç, "Hane", 15/552-553.

¹⁰⁴ Baf ve Kukla kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs* 134.

¹⁰⁵ D.CMH.d.27300_1. 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹⁰⁶ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

¹⁰⁷ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹⁰⁸ Dündar, H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs,105.

mükelleflerden toplamda 8.520 kuruş cizye alınmıştır.¹⁰⁹ Ayrıca 1833'te kazada toplanması muhtemel vergi miktarı 11.076 kuruştur. Fakat 1852-1853 ve daha sonraki yıllarda toplanan cizye miktarı %24 oranında azalmıştır.

Kukla ile Baf Kazaları 1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defteri'ne birlikte yazıldığından Baf Kazasındaki 1831 ve 1833 tarihli bilgiler Kukla Kazası içinde geçerlidir.¹¹⁰

Lefke Kazası

1833 tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri'ne göre Lefke Kazasında 823 âlâ, 827 evsât ve 100 ednâ olmak üzere toplamda 1.750 cizye mükellefi bulunmaktadır.¹¹¹ 1829 tarihli cizye miktarına göre âlâ olanlardan 39.504 kuruş, evsât olanlardan 19.848 kuruş ve ednâ olanlardan ise 1.200 kuruş cizye alınması gerekmektedir. Buna göre toplam cizye miktarı 60.552 kuruşa tekabül etmektedir.¹¹² Ayrıca kazadaki gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında %65'i âlâ, %33'ü evsât ve %2'si de ednâdır.¹¹³ 1852-1853'te ise kazaya bağlı 39 köy ve iki manastır bulunmaktadır. Kazada yaşayan gayrimüslim cizye mükelleflerinin 39 âlâ, 404 evsât ve 999 ednâ olmak üzere toplamda 1.440 kişidir. Mükelleflerden toplamda 29.325 kuruş cizye alınırken, Çiko Manastırı'ndan 540 kuruş, Aya Yani Manastırı'ndan da 60 kuruş cizye tahsil edilmiştir.¹¹⁴ 1854-1855 yıllarında ise mezkûr kazadaki köy sayısı 36'dır. Gayrimüslim cizye mükelleflerinin 31'i âlâ, 404'ü evsât ve 1.023'ü ednâdır ve mükelleflerden toplamda 29.325 kuruş, Çiko Manastırı'ndan geçen yıllarda olduğu gibi 540 kuruş, Aya Yani Manastırı'ndan yine 60 kuruş cizye alınmıştır.¹¹⁵ Dolayısı ile

¹⁰⁹ Dündar, H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs,60.

¹¹⁰ Baf ve Kukla kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 135.

¹¹¹ D.CMH.d.27300_1. 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833.

¹¹² İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

¹¹³ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹¹⁴ Dündar, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs",105-106.

¹¹⁵ Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs",60.

yıllar bazında kazada gayrimüslimlerin ödedikleri cizye vergisine göre 1833'te toplanması muhtemel 60.552 kuruş olan cizye, 1852-1853'te 29.325 kuruşa düşmüş, bu vergi 1854-1855'tede yine 29.325 kuruş olarak toplanmıştır. Yıllara göre vergi miktarının azalmasının nedeni ise cizye mükellefleri içinde âlâ olanların sayılarının %95, evsât sayılarının %51 oranında azalması ve ednâ oranının da %1000 oranında artmasıdır.

1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defterine göre ise kazada %26 oranla 673 Müslüman, %74 oranla da 1.922 gayrimüslim yaşamaktadır. Ayrıca kazada beş mahalle, 37 köy ve Çiko adıyla da bir manastır bulunmaktadır. Kazada üç mahallenin isimlerinin Câmî-i Cedîd, Camî-i Sağîr ve Pîrîpaşa adıyla geçmesi bu mahallelerde Müslümanlarında yaşadıklarını göstermektedir.¹¹⁶ 1833 Tarihli Kıbrıs Temettuât Defteri'ne göre kazadaki Müslüman hane sayısı 395, gayrimüslim hane sayısı ise 1.099'dur.¹¹⁷ Buna göre kazadaki her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak Müslüman nüfus 1.975, gayrimüslim nüfusta 5.945'tir.¹¹⁸ Mezkûr temettuât defterine göre kazada yaşayan gayrimüslimler nüfus ve ekonomi açısından Müslümanlardan daha üstündür.¹¹⁹

Tuzla Kazası

1833 tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebesi Defteri'ne göre Tuzla Kazasında toplam 2.563 vergi mükellefi bulunmaktadır ve mükelleflerin 762'si âlâ, 1.597'si evsât ve 204'ü ednâ'dır.¹²⁰ 1829 tarihli cizye miktarına göre âlâ olanlardan 36.576 kuruş, evsât olanlardan 38.328 kuruş ve ednâ olanlardan da 2.448 kuruş cizye alınması gerekmektedir. Toplam cizye miktarı ise 77.352 kuruşa tekabül etmektedir.¹²¹ Dolayısıyla kazadaki gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında %47'si âlâ, %50'si evsât ve %3'ü de ednâdır.¹²² 1852-

¹¹⁶ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 93,118-119.

¹¹⁷ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 136.

¹¹⁸ Göyünç, "Hane", 15/552-553.

¹¹⁹ Tuzla kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, 136.

¹²⁰ D.CMH.d.27300_1. 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833.

¹²¹ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

¹²² D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

1853'te ise mezkûr kazadaki mahalle sayısı yedi, köy sayısı ise 35'tir. Bununla birlikte kazada 87 âlâ, 594 evsât ve 1.779 ednâ olmak üzere toplam 2.460 cizye vergisi mükellefi vardır. Buna göre cizye mükelleflerinden toplamda 49.725 kuruş, kazadaki rahiplerden 510 kuruş cizye tahsil edilmiştir.¹²³ 1854-1855 yıllarında da kazadaki mahalle sayısı yedi, köy sayısı da 32'dir. Mezkûr yılda kazada yaşayan gayrimüslimlerin 83'ü âlâ, 594'ü evsât ve 1.779'uda ednâdır. Mezkûr yılda geçen yıl olduğu gibi mükelleflerden toplamda 49.725 kuruş, Metropolit Rahiplerinden de 510 kuruş cizye tahsil edilmiştir.¹²⁴ Dolayısıyla 1833'te muhtemel tahsil edilmesi gereken cizye vergisi miktarı 77.353 iken bu miktar 1852-1853 ve 1854-1855 yıllarında 49.725 kuruşa düşmüştür. Bu nedenle toplanan cizye vergisi miktarı %35.7 oranında azalmıştır.

1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defteri'ne göre ise kazada %32 oranla 1.785 Müslüman, %68 oranla 5.551 gayrimüslim yaşamaktadır. Merkez kaza ile birlikte kazada dört mahalle ve kazaya bağlı 42 köy bulunmaktadır. Ayrıca kazada Ashâb-ı Havâriyyûndan Tûrâbî ile Hala Sultan adında iki tekke ve Ayos Mina isimli bir manastır yer almaktadır.¹²⁵ 1833 Tarihli Temettuât Defteri'ne göre kaza ve köylerindeki Müslüman hane sayısı 915 gayrimüslim hane sayısı 1.768'dir.¹²⁶ Buna göre her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini Müslüman nüfus 4.575, gayrimüslim nüfus 8.840'tır.¹²⁷ Yine mezkûr temettuât defterine göre kazada yaşayan Müslümanlar ve gayrimüslimler tarım ve ticaretle farklılık göstermektedir. Ancak gayrimüslimler Müslümanlara göre iktisadi açıdan biraz daha iyidir. Dükkân, değirmen ve zeytin ağacı sayısı gayrimüslimlerde daha fazladır. Fakat Müslümanlar ise hamam, bağ bahçe ve hayvancılıkta gayrimüslimlere göre daha iyi konumdadır.¹²⁸

¹²³ Dündar, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs",105.

¹²⁴ Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs",60.

¹²⁵ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 93,120-121.

¹²⁶ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 139.

¹²⁷ Göyünç, "Hane", 15/552-553.

¹²⁸ Tuzla kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, 139.

Mesarya Kazası

1833 tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri'ne göre kazada 509 âlâ, 1.404 evsât ve 203 ednâ olmak üzere toplamda 2.116 cizye mükellefi vardır.¹²⁹ 1829 tarihli cizye vergisi miktarı esas alındığında âlâ olanlardan 24.432 kuruş, evsât olanlardan 33.696 kuruş ve ednâ olanlardan ise 2.436 kuruş cizye alınması gerekmektedir. Buna göre toplam cizye miktarı da 60.564 kuruşa tekabül etmektedir.¹³⁰ Kazadaki gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında ise %40'ı âlâ, %56'sı evsât ve %4'ü ednâdır.¹³¹ 1852-1853'te mezkûr kazaya bağlı 49 köy ile iki manastır vardır. Kazada bulunan gayrimüslim cizye mükelleflerinin 166'sı âlâ, 827'si evsât ve 1.279'u ednâdır. Buna göre toplam 2.272 cizye mükellefinden 53.955 kuruş, Aya Napa Manastırı'ndan 45 kuruş, Avkatisiye Manastırı'ndan da 30 kuruş cizye alınmıştır.¹³² 1854-1855 yıllarında da kaza ve köylerinde yaşayan gayrimüslim cizye mükelleflerinin sayısında bir değişiklik olmamıştır ve yine mükelleflerden 53.955 kuruş, Aya Napa Manastırı'ndan 45 kuruş, Avkatisiye Manastırı'ndan da 30 kuruş cizye alınmıştır.¹³³ Kazada tahsil edilen cizye miktarında düşüş olmasının nedeni âlâ olanların sayılarının %67, evsât olanların %41 oranında azalması ve ednâ olanların %530 oranında artmasıdır. Buda kazada toplanan cizye vergisi miktarının %11'e yakın oranında azalmasına neden olmuştur.

1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defteri'ne göre ise kazada %38 oranla 1.966 Müslüman, %62 oranla da 3.160 gayrimüslim yaşamaktadır. Ayrıca kazaya bağlı 71 köy ve bir manastır vardır.¹³⁴ 1833 Tarihli Kıbrıs Temettuât Defteri'ne göre ise kaza ve köyleri dahil olmak üzere Müslüman hane sayısı 800, gayrimüslim hane sayısı ise 1.340'tır.¹³⁵ Buna göre kazadaki her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak Müslüman

¹²⁹ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹³⁰ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

¹³¹ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹³² DüNDAR, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs",104-105

¹³³ DüNDAR, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs",60-61.

¹³⁴ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 93,122-124.

¹³⁵ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 138.

nüfus 4.000, gayrimüslim nüfus 6.700'dür.¹³⁶Yine mezkûr temettuât defterine göre kazada ikamet eden gayrimüslimler tarla, arsa, harman ve çiftlik, dut, harnup, zeytin ve incir ağacı ile dükkân sayıları bakımından Müslümanlardan daha fazladır. Ancak değirmen sayısı bakımından Müslümanların değirmenleri fazladır.¹³⁷

Hırsofi Kazası

1833 Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri'ne göre ise Hırsofi Kazasının cizye mükellefi sayısı 326'sı âlâ, 504'ü evsât ve 65'ide ednâ olmak üzere toplamda 895 kişidir.¹³⁸ 1829 tarihli cizye vergisi miktarı esas alındığında âlâ olanların 15.648 kuruş, evsât olanların 12.096 kuruş, ednâ olanların ise 780 kuruş ödemesi gerekmektedir. Bu miktarlara göre toplam cizye miktarı da 28.524 kuruşa tekabül etmektedir.¹³⁹ Kazadaki gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında ise %55'i âlâ, %42'si evsât ve %3'ü de ednâdır.¹⁴⁰ 1852-1853'te ise kazaya bağlı 36 köy ve bir manastır vardır. Kazada yaşayan gayrimüslim cizye mükelleflerinin 51'i âlâ, 709'u evsât ve 322'si ednâ olmak üzere toplamı 1.082'dir ve mükelleflerden toplamda 29.160 kuruş, Anarkiros Manastır Keşişlerinden ise 90 kuruş cizye tahsil edilmiştir.¹⁴¹ 1854-1855 yıllarında da cizye vergisi mükelleflerinin 43'ü âlâ, 728'i evsât ve 328'si ednâdır. Buna göre mükelleflerden mezkûr yılda 29.340 kuruş cizye alınmış ve geçen yıllarda olduğu gibi Anarkiros Manastırı Keşişlerinden de yine 90 kuruş cizye tahsil edilmiştir.¹⁴² Yukarıda yer alan veriler doğrultusunda kazada yaşayan gayrimüslim cizye vergisi içinde âlâ sayılarının % 86.8 oranında azaldığı, evsât sayılarının %30, ednâ sayılarının da % 80 oranında arttığı görülmektedir.

¹³⁶ Göyünç, "Hane", 15/552-553.

¹³⁷ Mesarya kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 138.

¹³⁸ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹³⁹ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

¹⁴⁰ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹⁴¹ Dündar, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs",105-106.

¹⁴² Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs",60-61.

1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defterine göre de kazada %48 oranla 1.108 Müslüman, %52 oranla 1.194 gayrimüslim yaşamaktadır. Ayrıca merkez kazaya bağlı 51 köy bulunmaktadır.¹⁴³ 1833 Tarihli Kıbrıs Temettuât Defteri'ne göre ise kaza ve köylerindeki Müslüman hane sayısı 563, gayrimüslim hane sayısı ise 668'dir.¹⁴⁴ Buna göre her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak Müslüman nüfus 2.818, gayrimüslim nüfus 3.340'tır.¹⁴⁵ Yine mezkûr temettuât defterine göre kazada bulunan dükkânlar sadece gayrimüslimlere ait olmakla birlikte, iktisadi açıdan ve bütün tarımsal faaliyetlerde de gayrimüslimler Müslümanlara göre daha iyi durumdadır.¹⁴⁶

Lefkoşa Kazası

1833 tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri'ne göre Lefkoşa Kazasında 671 âlâ, 607 evsât ve 495 ednâ olmak üzere toplamda 1.773 cizye mükellefi vardır.¹⁴⁷ 1829 tarihli cizye vergisi miktarı esas alındığında âlâ olanlardan 32.208 kuruş, evsât olanlardan 14.668 kuruş, ednâ olanlardan da 5.940 kuruş tahsil edilmesi muhtemeldir. Buna göre toplam cizye miktarı 52.816 kuruştur.¹⁴⁸ Kazadaki gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında ise %61'i âlâ, %28'i evsât ve %11'ide ednâya tekabül etmektedir.¹⁴⁹ 1852-1853'te ise kazada 11 mahalle vardır. Kazada yaşayan cizye vergisi mükelleflerinin 15'i âlâ, 130'u evsât ve 1.165'i de ednâ olmak üzere toplamı 1.310 kişidir ve mükelleflerden toplamda 22.275 kuruş cizye alınmıştır.¹⁵⁰ 1854-1855 yıllarında ise kazada cizye mükelleflerinden toplamda 22.320 kuruş cizye tahsil edilmiştir. Bu mükelleflerin 11'i âlâ, 115'i evsât ve 1.214'ü de

¹⁴³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 93,125-127.

¹⁴⁴ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 136.

¹⁴⁵ Göyünç, "Hane", 15/552-553.

¹⁴⁶ Hırsofi kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 136.

¹⁴⁷ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹⁴⁸ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

¹⁴⁹ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹⁵⁰ Dündar, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs",105.

ednâdır.¹⁵¹ Buna göre 1833'te kazada yaşayan gayrimüslimlerden toplanması muhtemel 52.816 kuruştur. Ancak cizye miktarı daha sonraki yıllarda vergi mükellefleri sayılarının azalmasına bağlı olarak % 57 oranında azalmış, toplanan vergi miktarı da 30.396 kuruşa kadar düşmüştür.

Lefkoşa'nın nüfusu az olmakla birlikte burada çok sayıda bahçe bulunmaktadır.¹⁵² 1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defteri'ne göre kazada 26 mahalle bulunmaktadır. Ayrıca kazada % 60.8 oranla 3.511 Müslüman, % 39.2 oranla 2.264 gayrimüslim yaşamaktadır.¹⁵³ 1833 Tarihli Kıbrıs Temettuât Defterine göre ise kazada sadece gayrimüslim yaşamaktadır ve hane sayıları 598'dir.¹⁵⁴ Her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak gayrimüslim nüfusu 2.990 kişidir.¹⁵⁵ Ayrıca mezkûr temettuât defterine göre kazada gayrimüslimlere ait 59 adet dükkân, iki dönüm tarla, arsa, harman ve çiftlik, 6 dönüm bağ ve bahçe vardır.¹⁵⁶

Dağ Kazası

1833 Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri'ne göre kazada cizye mükellefleri sayısı 1.463 kişidir. Bu mükelleflerin 473'ü âlâ, 874'ü evsât ve 116'sı ednâdır.¹⁵⁷ 1829 tarihli cizye miktarına göre âlâ olanların 22.704 kuruş, evsât olanların 20.976 kuruş, ednâ olanlarında 1.392 kuruş ödemesi muhtemeldir. Bu miktarlara göre toplam cizye miktarı ise 45.072 kuruştur.¹⁵⁸ Kazadaki gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında ise %50'si âlâ, %47'si evsât ve %3'ünde

¹⁵¹ Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs",60.

¹⁵² Mustafa Oral ve Havva Tekin, "Corancez'in Seyahat Hâtıratında Kıbrıs'ın Ahvâli (Mart 1809)", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 1 (Ocak-Haziran 2013) (Kıbrıs Özel Sayısı-1), 478.

¹⁵³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 93,95.

¹⁵⁴ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 137.

¹⁵⁵ Göyünç, "Hane", 15/552-553.

¹⁵⁶ Lefkoşa kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 137.

¹⁵⁷ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹⁵⁸ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

ednâdır. ¹⁵⁹ 1852-1853'te ise kazaya bağlı 46 köy ve dört manastır bulunmaktadır. Kazadaki gayrimüslimler içinde toplam cizye mükellefi sayısı 1.685 kişidir. Bu mükelleflerin 40'ı âlâ, 517'si evsât ve 1.128'i ise ednâdır. Buna göre mükelleflerden 4.830 kuruş, Maşara Manastırı'ndan 270 kuruş, Arkancalus Manastırı'ndan 30 kuruş, İşara Manastırı'ndan 20 kuruş ve İnaso Manastırı'ndan ise 15 kuruş cizye tahsil edilmiştir.¹⁶⁰ 1854-1855 yıllarında ise kazada 35 âlâ, 492 evsât ve 1.203 ednâ olmak üzere toplamda 1.730 cizye vergisi mükellefi vardır. Dolayısıyla kazadan toplamda 34.905 kuruş cizye tahsil edilmiştir. Bununla birlikte geçen yıllara nazaran Maşara Manastırı cizyesi 360 kuruşa, İşara Manastırı cizyesi de 30 kuruşa yükseltilmiştir. Ancak İnaso Manastırı'ndan yine 15 kuruş, Arâkli Manastırı'ndan da 30 kuruş cizye alınmıştır.¹⁶¹ Ayrıca kazada tahsil edilen cizye vergisinde süreç içerisinde 10.212 kuruşluk bir düşüş olduğu görülmektedir. Bu düşüşün nedeni ise âlâ sayısının % 92, evsât sayılarının da %43 oranında azalması, ednâ sayılarının ise %838 oranında artmasıdır.

1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defteri'ne göre ise kazada %15.6 oranla 396 Müslüman, % 84.4 oranla da 2.149 gayrimüslim yaşamaktadır. Ayrıca merkez kazaya bağlı 47 köy ve Aya Marina/Maşara adıyla da bir manastır bulunmaktadır.¹⁶² 1833 Tarihli Kıbrıs Temettuât Defteri'ne göre kazadaki Müslüman hane sayısı 213, gayrimüslim hane sayısı ise 1.153'dir.¹⁶³ Buna göre kazadaki her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak Müslüman nüfus 1.065, gayrimüslim nüfus 5.765'tir.¹⁶⁴ Mezkûr temettuât defterine göre kazada gayrimüslimler ekonomik olarak Müslümanlardan daha iyi durumdadır. Ayrıca kazada bulunan mandıra, değirmen ve kavaklık gibi yerler sadece gayrimüslimlere aittir.¹⁶⁵

¹⁵⁹ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹⁶⁰ Dündar, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs", 105-106.

¹⁶¹ Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs", 60-61

¹⁶² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 93,96-97

¹⁶³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 134.

¹⁶⁴ Göyünç, "Hane", 15/552-553.

¹⁶⁵ Dağ kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 134.

Değirmenlik Kazası

1833 Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri'ne göre kazada toplamda 1.697 cizye vergisi mükellefi vardır. Bu mükelleflerin 613'ü âlâ, 928'i evsât ve 156'sıda ednâdır.¹⁶⁶ 1829 tarihli cizye miktarı esas alınırsa âlâ olanlardan 29.424 kuruş, evsât olanlardan 22.272 kuruş ve ednâ olanlardan ise 1.872 kuruş alınması gerekmektedir. Buna göre toplam cizye miktarı ise 53.568 kuruşa tekabül etmektedir.¹⁶⁷ Kazadaki gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında ise %55'i âlâ, %42'si evsât ve %3'ü ednâdır.¹⁶⁸ 1842'de ise kazada yaşayan gayrimüslimler genellikle rençber, ırgat, çoban, hizmetkâr, samancı, demirci, deveci ve semerci gibi meslekleri yapmaktadır.¹⁶⁹ 1852-1853'te ise kazada dört mahalle, 34 köy, bir manastır bulunmaktadır. Kazada ayrıca toplamda 1.717 cizye vergisi mükellefi vardır. Bu mükelleflerin ise 33'ü âlâ, 531'i evsât ve 1.153'ü de ednâdır. Bu mükelleflerden de mezkûr yılda toplamda 35.205 kuruş cizye tahsil edilmiştir. Ayrıca Mallure Manastırı'ndan 15 kuruş, kazada bulunan ruhbanlarından da 75 kuruş cizye alınmıştır.¹⁷⁰ 1854-1855 yıllarında ise kazadaki mahalle sayısı dört, köy sayısı ise 36'dır. Ayrıca bu yıllarda kazada 1.747 cizye mükellefi vardır. Bu mükelleflerin de 30'u âlâ, 512'si evsât ve 1.205 ednâdır. Buna göre cizye mükelleflerinden toplamda 35.235 kuruş cizye alınmıştır.¹⁷¹ Ayrıca kazada vergi mükellefleri içinde âlâ olanların sayısı %95, evsât olanların %45 oranında azaldığı ve ednâ sayılarının ise %87 oranında arttığı görülmektedir.

1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defteri'ne göre ise kazada % 18.6 oranla 578 Müslüman, % 81.4 oranla da 2.523 gayrimüslim yaşamaktadır. Merkez kaza ile birlikte 3 mahalle ile kazaya bağlı 40 köy vardır. Ayrıca kazada Kırklar adında bir tekke, Kuru ve Mallorca ismi ilde iki manastır

¹⁶⁶D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833.

¹⁶⁷İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

¹⁶⁸ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹⁶⁹ Akyol ve Olçay, "1847 Tarihli Kıbrıs", 269.

¹⁷⁰ Dündar, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs",105-106.

¹⁷¹ Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs",60.

bulunmaktadır.¹⁷² 1833 Tarihli Kıbrıs Temettuât Defteri'ne göre ise kazdaki Müslüman hane sayısı 329, gayrimüslim hane sayısı 1.208'dir.¹⁷³ Her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak Müslüman nüfus 1.645, gayrimüslim nüfus 6.040'a denk gelmektedir.¹⁷⁴ Yine mezkûr temettuât defterine göre kazadaki mandıra, değirmen ve dut, harnup, incir ağaçları ile ahırlar Müslümanlara, dükkân, şirahane gibi işletmeler ve kavaklıklar gayrimüslimlere aittir.¹⁷⁵

Omorfo Kazası

1833 Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri'ne göre kazada toplamada 1.356 cizye vergisi mükellefi vardır. Bu mükelleflerin 395'i âlâ, 806'sı evsât ve 155'i ednâdır.¹⁷⁶ 1829 tarihli cizye miktarı esas alınırca âlâ olanlardan 18.960, evsât olanlardan 19.344, ednâ olanlardan da 1.860 kuruş cizye alınması gerekmektedir. Buna göre toplam cizye miktarı ise 41.160 kuruşa tekabül etmektedir.¹⁷⁷ Kazadaki gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında ise %47'si âlâ, %48'i evsât ve %5'ide ednâdır.¹⁷⁸ 1852-1853'te ise kazaya bağlı 41 köy bulunmaktadır. Kazadaki cizye mükellefleri sayısı ise 1.648'dir. Bunlarında 74'ü âlâ, 538'i evsât ve 1.036'sıda ednâdır. Buna göre kazadaki cizye mükelleflerinden 36.120 kuruş cizye tahsil edilmiştir.¹⁷⁹ 1854-1855 yıllarında ise kazadaki köy sayısı 34'tür. Gayrimüslim vergi mükellefleri sayısı ise 65 âlâ, 544 evsât ve 1.060 ednâ olmak üzere toplamda 1.669 kişidir ve mükelleflerden yine 36.120 kuruş cizye tahsili gerçekleşmiştir.¹⁸⁰ Buna göre sonraki yıllarda âlâ olanların sayısının %83, evsât olanların sayısının %32 oranında azaldığı, ednâ sayılarının ise %85 oranında arttığı görülmektedir.

¹⁷² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 93,98-99.

¹⁷³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 134.

¹⁷⁴ Göyünç, "Hane", 15/552-553.

¹⁷⁵ Değirmenlik kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, 134.

¹⁷⁶ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹⁷⁷ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

¹⁷⁸ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹⁷⁹ Dündar, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs", 105.

¹⁸⁰ Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs", 60.

1831 Tarihli Kıbrıs nüfus defterine göre de %23 oranla 586 Müslüman, % 77 oranla da 1.935 gayrimüslim yaşamaktadır. Merkez kaza ile birlikte kazaya bağlı 44 köy vardır.¹⁸¹ 1833 Tarihli Temettuât Defteri'ne göre ise kazadaki Müslüman hane sayısı 319, gayrimüslim hane ise 956'dır.¹⁸² Her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak Müslüman nüfus 1.595, gayrimüslim nüfus 4.870'e denk gelmektedir.¹⁸³ Mezkûr temettuât defterine göre kazadaki gayrimüslimler hayvancılık ve çiftçilikte Müslümanlara göre daha iyi durumdadır. Tarla, çiftlik ve meyve ile sebze sayıları bakımından da gayrimüslimler öndedir. Ayrıca dükkân ve şirahane gibi işletmelerde sadece gayrimüslimler tarafından işletilmektedir.¹⁸⁴

Karpas Kazası

1833 Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri'ne göre kazada 124 âlâ, 535 evsât ve 231 ednâ olmak üzere toplamda 890 cizye vergisi mükellefi vardır.¹⁸⁵ 1829 tarihli cizye miktarı esas alınırca âlâ olanlardan 5.952, evsât olanlardan 12.840 ve ednâ olanlardan da 2.772 kuruş cizye alınması gerekmektedir. Buna göre toplam cizye miktarı da 21.564 kuruşa tekabül etmektedir.¹⁸⁶ Kazadaki gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında ise %28'i âlâ, %59'ü evsât ve %13'ü de ednâdır.¹⁸⁷ 1852-1853'te ise kazaya bağlı üç mahalle ve 25 köy bulunmaktadır. Kazadaki toplam 1.232 cizye mükellefinden de 37.710 kuruş cizye tahsil edilmiştir. Cizye mükelleflerinin ise 122'si âlâ, 516'sı evsât ve 594'ü de ednâdır.¹⁸⁸ 1854-1855 yıllarında kazadaki mahalle ve köy sayısı aynı kalmış, 121 âlâ, 514 evsât ve 686 ednâ olmak üzere toplam

¹⁸¹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 93,100-101.

¹⁸² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 138.

¹⁸³ Göyünç, "Hane", 15/552-553.

¹⁸⁴ Omorfo kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, 138.

¹⁸⁵ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹⁸⁶ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

¹⁸⁷ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

¹⁸⁸ Dündar, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs",105.

1.321 vergi mükellefinden 32.970 kuruş cizye tahsil edilmiştir.¹⁸⁹Buna göre kazada 1833 yılından 1854-55 yıllarına kadar toplanan vergi miktarı % 34.5 oranından artış göstermiştir.

1831 Tarihli Kıbrıs nüfus defterine göre ise kazada %37 oranla 696 Müslüman, %63 oranla da 1.171 gayrimüslim yaşamaktadır. Ayrıca merkez kaza ile birlikte kazaya bağlı 34 köy vardır.¹⁹⁰ 1833 Tarihli Kıbrıs Temettuât Defteri'ne göre ise Müslüman hane sayısı 332, gayrimüslim hane sayısı da 638'dir.¹⁹¹ Buna göre her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak Müslüman nüfus 1.660, gayrimüslim nüfus 3.190'a denk gelmektedir.¹⁹² Yine mezkûr temettuât defterine göre kazada gayrimüslimler sadece çiftçilik alanında değil değirmen ve dükkân işletmesi açısından da Müslümanlara göre daha iyi oldukları görülmektedir. Ancak kazada mandıra sahipleri daha çok Müslümanlardır.¹⁹³

Limasol Kazası

1833 Tarihli Kıbrıs Cizye Defteri'ne göre kazada 1.129 cizye vergisi mükellefi vardır. Bunların 323'ü âlâ, 437'si evsât ve 369'uda ednâdır.¹⁹⁴ 1829 tarihli cizye miktarı esas alınırca mükelleflerin âlâ olanlarından 15.504, evsât olanlarından 10.488 ve ednâ olanlardan ise 4.428 kuruş cizye alınması gerekmektedir. Buna göre toplam cizye miktarı da 30.420 kuruşa tekabül etmektedir. cizye toplanması gerekmektedir.¹⁹⁵ Dolayısıyla kazadaki gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında %51'i âlâ, %34'ü evsât ve %15'i de ednâyâ tekabül etmektedir.¹⁹⁶ 1852-1853'te de kazaya bağlı köy sayısı 39'dur. Kazada cizye vergisi mükellef sayısı ise 83 âlâ, 744 evsât ve

¹⁸⁹ Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs",60.

¹⁹⁰ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 93,102-103.

¹⁹¹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 136.

¹⁹² Göyünç, "Hane", 15/552-553.

¹⁹³ Karpas kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 136.

¹⁹⁴ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833.

¹⁹⁵ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

¹⁹⁶ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

547 ednâ olmak üzere toplamda 1.374 kişidir ve bunlardan 35.505 kuruş cizye tahsil edilmiştir.¹⁹⁷ 1854-1855 yıllarında ise kazadaki köy sayısı aynı kalmış, 87 âlâ, 708 evsât ve 608 ednâ olmak üzere toplam 1.403 cizye mükellefinden 35.580 kuruş cizye toplanmıştır.¹⁹⁸ 1833 ile 1855 yılları arasında kaza genelinde toplanan vergi miktarı % 14.5 oranında artış göstermiştir. Bunun nedeni ise âlâ sayısının %74.3 oranında azalmasına rağmen, evsât sayılarının %54.7, ednâ sayılarının ise %39.3 oranında artış göstermesidir.

1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defteri'ne göre ise kazada %22 oranla 480 Müslüman, %78 oranla da 1.745 gayrimüslim yaşamaktadır ve kazada yedi mahalle vardır. Mahalle isimlerinden anlaşıldığına göre Alacamescid, Yenicami ve Cami-i Kebir mahallelerinde Müslümanlar oturmaktadır. Bununla birlikte kazaya bağlı 44 köy bulunmaktadır.¹⁹⁹ 1833 Tarihli Kıbrıs Temettüât Defteri'ne göre de kazadaki Müslüman hane sayısı 340, gayrimüslim hane sayısı ise 1.225'dir.²⁰⁰ Her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak Müslüman nüfus 1.700, gayrimüslim nüfusta 6.125'e denk gelmektedir.²⁰¹ Mezkûr temettüât defterine göre dükkân ve mandıra işletmeciliği ile çiftçilik bakımından gayrimüslimler Müslümanlardan daha iyi durumdadır.²⁰²

Magosa Kazası

1833 tarihli Kıbrıs Cizye Defteri'ne göre kazada 219 âlâ, 408 evsât ve 103 ednâ olmak üzere toplam 730 cizye vergisi mükellefi vardır.²⁰³ 1829 tarihli cizye miktarı esas alındığında âlâ olanlardan 10.512, evsât olanlardan 9.792 ve ednâ olanlardan da 1.236 kuruş cizye alınması

¹⁹⁷ Dündar, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs",105.

¹⁹⁸ Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs",60.

¹⁹⁹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 93,105-107.

²⁰⁰ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 136.

²⁰¹ Göyünç, "Hane", 15/552-553.

²⁰² Limasol kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 137.

²⁰³ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

gerekmektedir. Buna göre toplam cizye miktarı da 21.540 kuruşa tekabül etmektedir.²⁰⁴ Gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında ise %49'u âlâ, %45'i evsât ve %6'sıda ednâdır.²⁰⁵ 1852-1853'te ise kazada dört mahalle ve 9 köy bulunmaktadır. Kazadaki cizye mükellefleri ise 83 âlâ, 315 evsât ve 388 ednâ olmak üzere toplamda 786'dır ve bunlardan 20.250 kuruş cizye tahsil edilmiştir.²⁰⁶ 1854-1855 yıllarında ise kazada beş mahalle ve yedi köy bulunmaktadır. Mezkûr yılda 75 âlâ, 305 evsât ve 474 ednâ olmak üzere toplam 854 cizye mükellefinden 20.760 kuruş cizye alınmıştır.²⁰⁷ Buna göre 1833'ten itibaren 1852-1853 ve 1854-1855 yıllarında kazada tahsil edilen cizye vergisinde % 5,9'luk bir azalma olduğu görülmektedir.

1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defteri'ne göre ise kazada %26 oranla 372 Müslüman, %74 oranla da 1.064 gayrimüslim yaşamaktadır ve burada üç mahalle, bir kale, kazaya bağlı dokuz köy²⁰⁸ ile kiliseler bulunmaktadır.²⁰⁹ 1833 Tarihli Kıbrıs Temettuât Defteri'ne göre Müslümanların kazdaki hane sayısı 43, gayrimüslim hane sayısı da 456'dır.²¹⁰ Her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak Müslüman nüfus 215, gayrimüslim nüfus 2.280'e denk gelmektedir.²¹¹ Yine temettuât defterine kazadaki gayrimüslimler dükkân, tarla, arsa, harman ile bağ ve bahçe ile zeytin ve harnup ağacı ile şirahane, değirmen gibi işletmeler bakımından Müslümanlara göre daha öndedir.²¹²

Piskopi Kazası

1833 Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri'ne göre kazada 369

²⁰⁴ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

²⁰⁵ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

²⁰⁶ Dündar, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs",105.

²⁰⁷ Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs",60.

²⁰⁸ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, 93,104.

²⁰⁹ M. Akif Erdoğan, "Osmanlı İdaresinde Mağosa (1571-1600)", CİEPO 17. Sempozyumu, XVII. Sempozyumu Bildirileri, Trabzon:18-23 Eylül 2006, 453.

²¹⁰ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, 137.

²¹¹ Göyünç, "Hane", 15/552-553.

²¹² Mağosa kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 137

cizye vergisi mükellefi bulunmaktadır. Bu mükelleflerin ise 115'i âlâ, 162'si evsât ve 92'si de ednâdır.²¹³ 1829 tarihli cizye miktarı esas alındığında âlâ olanlardan 5.520 kuruş, evsât olanlardan 3.888 kuruş, ednâ olanlardan da 1.104 kuruş alınması gerekmektedir. Buna göre toplam cizye miktarı ise 10.512 kuruşa tekabül etmektedir.²¹⁴ Gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında ise %53'ü âlâ, %37'si evsât ve %10'uda ednâdır.²¹⁵ 1852-1853 yıllarında da kazaya bağlı 15 köy vardır. Kazadaki cizye mükelleflerinin 42'si âlâ, 223'ü evsât ve 170'ide ednâ olmak toplamda 435 kişidir ve mükelleflerden 11.760 kuruş cizye tahsil edilmiştir.²¹⁶ 1854-1855 yıllarında da kazaya bağlı 15 köy vardır. Ayrıca kazada 44 âlâ, 209 evsât ile 195 ednâ olmak üzere toplamda 448 cizye mükellefi vardır. Yine bunlardan geçen yıl olduğu gibi 11.760 kuruş cizye toplanmıştır.²¹⁷ Buna göre kazada 1833, 1852-1853 ile 1854-1855 yılları arasında tahsil edilen cizye miktarları arasında çok az bir farklılık olduğu görülmektedir.

1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defteri'ne göre ise kazada %41 oranla 408 Müslüman, %59 oranla da 596 gayrimüslim yaşamaktadır. Merkez kaza hariç kazaya bağlı 20 köy bulunmaktadır.²¹⁸ 1833 Tarihli Kıbrıs Temettuât Defteri'ne göre de Müslüman hane sayısı 280, gayrimüslim hane ise 357'dir.²¹⁹ Her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak Müslüman nüfus 1.410, gayrimüslim nüfus ise 1.785'e denk gelmektedir.²²⁰ Mezkûr temettuât defterine göre kazadaki dükkân ve hamam işletmelerinin Müslümanlar tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak şirahane işletmelerinin büyük çoğunluğu gayrimüslimlerin elindedir ve kazadaki tarım ve çiftçilikte uğraşanların

²¹³ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

²¹⁴ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

²¹⁵ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

²¹⁶ Dündar, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs",105.

²¹⁷ Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs",60.

²¹⁸ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 93,108.

²¹⁹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 137.

²²⁰ Göyünç, "Hane", 15/552-553.

çoğunluğu gayrimüslimlerdir.²²¹

Gilan Kazası

1833 Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebesi Defteri'ne göre kazadaki cizye vergisi mükellefi sayısı 664'tür. Bunlarında 238'i âlâ, 298'i evsât ve 128'i ednâdır.²²² 1829 tarihli cizye miktarı esas alındığında âlâ olanlardan 11.424, evsât olanlardan 7.152 ve ednâ olanlardan da 1.536 kuruş cizye alınması gerekmektedir. Buna göre toplam cizye miktarı ise 20.112 kuruşa tekabül etmektedir.²²³ Gayrimüslimlerin ödedikleri toplam cizye vergisi içindeki payı hesaplandığında ise %57'si âlâ, %35'i evsât ve %8'i ednâdır.²²⁴ 1852-1853 yıllarında ise kazaya bağlı köy sayısı 18'dir. Kazadaki cizye vergisi mükellefinin 111'i âlâ, 399'u evsât ve 186'sı ednâ olmak üzere toplamı da 696 kişidir. Buna göre kazadaki cizye mükelleflerinden 21.420 kuruş cizye tahsil edilmiştir.²²⁵ 1854-1855 yıllarında ise kazaya bağlı köy sayısı 19'dur. Kazadaki cizye mükellefinin 111'i âlâ, 402'si evsât ve 186'sı ednâ olmak üzere toplamı ise 699 kişidir. Buna göre de mükelleflerden 25.510 kuruş cizye alınmıştır.²²⁶ Dolayısıyla kazada 1833 yılından başlamak üzere 1852-1853 ve 1854-1855 yıllarında cizye vergisi miktarı % 6.49 oranında artışı görülmektedir.

1831 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defteri'ne göre ise kazada %23 oranla 288 Müslüman, % 77 oranla da 968 gayrimüslim yaşamaktadır ve kazaya bağlı 21 köy bulunmaktadır.²²⁷ 1833 Tarihli Kıbrıs Temettuât Defteri'ne göre de 155 hane Müslümanlara, 568 hane gayrimüslimlere aittir.²²⁸ Her haneyi beş ile çarptığımızda tahmini olarak Müslüman nüfus 775'e, gayrimüslim nüfusta 2.840' denk gelmektedir.²²⁹ Mezkûr temettuât

²²¹ Piskopi kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 138.

²²² D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

²²³ İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", 8/47.

²²⁴ D.CMH.d.27300, 9 Ş. 1249/ 22 Aralık 1833

²²⁵ Dündar, "H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs",105.

²²⁶ Dündar, "H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs",60.

²²⁷ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 93,109.

²²⁸ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", 135.

²²⁹ Göyünç, "Hane", 15/552-553.

defterine göre kazada yaşayan gayrimüslimler iktisadi açıdan Müslümanlara göre daha iyi konumda oldukları görülmektedir. Özellikle şirahane, mandıra ve bağ bahçe ile ağaç sayısı gayrimüslimlerde daha çoktur.²³⁰

Ayrıca adı geçen temettuât defterine göre Kıbrıs genelindeki toplam 21.182 hanenin %33 oranla 6.931'i Müslümanlara, % 67'lik oranla 14.251'i ise gayrimüslimlere aittir. Özellikle Tuzla, Mesarya, Baf ve Hırsofi kazalarında ticaret gelişmiştir ve bu kazalarda bakkal, aşçı, mağaza, yemenici, eskici, çukacı, boyacı, kasap, berber, kahvehane, yorgancı, demirci, nalbant, bıçakçı, şerbetçi, duhancı, palancı, ekmekçi, helvacı, atar gibi meslekler yapılmaktadır. Ada'da hayvancılık ise genellikle dağlık bölgelerde yapılmaktadır. Mandıracılık ise çoğunlukla Hırsofi, Baf ve Evdim kazalarında yapılmaktadır. Tarla, arsa, çiftlik, bağ, bahçe, mezra, harman sahipleri %42 oranla Müslüman, %58 oranla gayrimüslimdir. Ancak Ada'daki 969 dükkân, han, hamam, kahvehane, fırın gibi iş yerlerinin %70'i Müslümanlara, %30'u gayrimüslimlere aittir.²³¹

SONUÇ

1571 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçen Kıbrıs, 1878'e kadar Osmanlı egemenliğinde kaldı. Osmanlı Ada'ya hâkim olduktan sonra burada idari düzenlemeler yaptı. Osmanlı-Venedik savaşlarının Kıbrıs'tan göçlere neden olması üzerine Osmanlı Ada'ya iskân politikası uyguladı ve Ada'daki nüfusun artmasını sağladı. Nitekim Osmanlı Ada'da Müslim-gayrimüslim ayrımı yapmadan reayanın rahat bir şekilde yaşamasını sağladı.

Osmanlı Devleti Kıbrıs'ı fethettikten sonra Ada'da yaşayan gayrimüslimlerden İslam hukukuna göre cizye vergisi almıştır. İncelenen 1833 Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defterine göre gayrimüslimler içinde cizye vergisi mükellefi sayısı 21.039 kişidir ve mükellefler cizyelerini ekonomik durumlarına göre ödemiştir. Vergilerini ödeyenler içinde âlâ

²³⁰ Gilan kazasında yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin Ada genelindeki mal varlıkları ve yüzde oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "*Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*", 135.

²³¹ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "*Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs*", XXI-XXIV.

sınıfında olanların oranı % 28 ile % 65, evsât sınıfında olanların oranları % 31 ile % 59 ve ednâ sınıfından olanların oranları da % 15 ile % 2 arasında olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Kıbrıs'ta gayrimüslimler içinde devlete ödemesi gereken tahmini cizye vergisi toplamı da 636.628 kuruş olarak hesaplanmıştır. Tahsil edilmesi muhtemel cizye miktarını 1852-1853 ile 1854-1855 yılları arasında Ada'da toplanan cizye miktarları desteklese de verilen miktar kesin değildir. Ancak 1833 yılında olduğu gibi 1852-1853 ile 1854-1855 yılları arasında da gayrimüslimler cizyelerini âlâ, evsât ve ednâ olmalarına göre ödemiştir. Ayrıca incelen deftere göre, Ada'nın Evdim, Girne, Baf, Kukla, Lefke, Tuzla, Mesarya, Hırsofi, Lefkoşa, Dağ, Değirmenlik, Omorfo, Karpas, Limasol, Magosa, Piskopi ve Gilan kazalarından teşkil edildiği de anlaşılmaktadır.

1833 Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri Kıbrıs'ta yaşayan gayrimüslimlerin ekonomik durumlarını ödedikleri vergi miktarı üzerinden göstermesi bakımından önemlidir. Ancak bu defter tek başına gayrimüslimlerin ekonomik durumlarını göstermesi açısından yeterli bir kaynak değildir. Ancak incelen defterin bundan sonraki çalışmalara örnek teşkil etmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca ortaya çıkacak yeni kaynaklar Kıbrıs'ta yaşayan gayrimüslimlerin ekonomik durumları hakkında daha detaylı bilgi elde etmeyi sağlayacaktır. Bununla birlikte 1833 Tarihli Kıbrıs Temettuât Defteri de Kıbrıs'ta yaşayan gayrimüslimlerin Müslümanlara nazaran nüfus, tarım ve hayvancılık ile iktisadi bakımdan daha iyi durumda olduklarını teyit etmektedir. Mezkur temettuât defterine göre Omorfo, Baf ve Kukla kazalarında Müslümanların, Kukla, Tuzla, Baf, Mesarya ve Değirmenlik kazalarında da gayrimüslimlerin daha fazla olduğu ve gayrimüslimlerin birçok meslekle uğraştıkları görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Mustafa. “XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Kıbrıs’ın Nüfusu”. *Tarihte Kıbrıs I*, ed. Osman Köse, 429-438. İstanbul: D9KUZ10BE5, I. Basım, 2017.
- Akyel, Salih. “Kıbrıs Adası Nüfus Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Karpaz Kazasının Nüfus ve Toplum Yapısı”. *Tarihte Kıbrıs I*, ed. Osman Köse. 439-457. İstanbul: D9KUZ10BE5, I. Basım, 2017.
- Akyol, Salih ve Olçay, Ebru, “1847 Tarihli Kıbrıs Nüfus Defterine Göre Değirmenlik Kazasındaki Gayrimüslim Nüfus Yapısı”, *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi* 8/39 (Ağustos 2015), 263-270.
- Alasya, Halil Fikret. “KIBRIS / 4. Bölüm: İngiliz İşgali ve İdaresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/380-383. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Altınöz, İsmail. “Osmanlı Döneminde Kıbrıs Çingeneleri”. *Tarihte Kıbrıs I*, ed. Osman Köse. 563-571. İstanbul: D9KUZ10BE5, 2017.
- Bakışçı Nihal, “1572 Tarihli Kıbrıs Tahrir Defteri ile 1833 Tarihli Temettuat Defteri Karşılaştırılması: Vadili Köyü Örneği”. *Tarihte Kıbrıs I*, ed. Osman Köse. 247-259. İstanbul: D9KUZ10BE5, 2017.
- Balyemez, Mehmet. “Kıbrıs Sorununda Dönüm Noktası; Eoka Saldırıları (1 Nisan 1955) (İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında)”. *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* Sayı: 25 (2021) 249-169.
- Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2017.
- Belgelerle Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs*. İstanbul: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Yayın No: 9, 2020
- Çalışkan, Adem. “Kıbrıs’ta Yaşanan Asayiş Olayları ve Ermeni Komitelerinin Faaliyetleri (1799-1896)”. *Özgün Tarih Araştırmaları-1*. ed. Ayşe Erkmen. 141-183. iksad publishing house 2021.
- Çelik, Cemil. “Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs'ta Kıtık ve Çözüm Yolları (1869- 1874)”. *Cedrus*, Cilt:2, (2014), 497-525.

- Çetinay, Şenay, Sadettin, Güler, Çoşgun, Selma, Güngöroğlu, Cumhuri, Doğal. "Aşılı Keçiboynuzu (*Ceratonia siliqua* L.) Ağaçlarının Meyve ve Tohum Özellikleri, Bakımından Karşılaştırılması (Köprülü Kanyon Milli Parkı Örneği)". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 17/1 (2013), 64-69
- Çevikel, Nuri. *Kıbrıs Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası*. İstanbul: 47 Numara, 2006.
- Çiçek, Kemal. "Osmanlı Dönemi/Kıbrıs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 25/374-380. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Çoruh, Haydar. "Moralı Korsanların Kıbrıs Çevresindeki Faaliyetleri (1821- 1828)". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 61 (2018), 297-312.
- Demiryürek, Mehmet ve Yazar, Hakan. "Kıbrıs'ta İngiltere Konsolosluğu (1700-1800)". *Belleten* 81/290 (2017), 89-134.
- Demiryürek, Mehmet. "İngiliz İdaresindeki Kıbrıslı Türkleri İngilizce ile İmtihanı". *XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı* Varşova-Polanya 25-28 Eylül 2018. ed.Abide Doğan, Rasim Özyürek vd. 785-798. Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Ticaret A.Ş, 2018.
- Demiryürek, Mehmet. "Kıbrıs Şer'iyeye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükûd)". *Turkish Studies* 6/1 (Winter 2011), 965-984.
- Demiryürek, Mehmet. "Kıbrıs Şeriyeye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un İaşesinde Kıbrıs'ın Rolü 1750 1800". *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi* (İstanbul: Türk ve Dünya Kültüründe 2009), 2012, 447-470.
- Demiryürek, Mehmet. "Kıbrıs'ta Modern Belediye Teşkilatının Doğuşu (1868-1876)". *Belleten*, 84/301 (2020), 1115-1142.
- Demiryürek, Mehmet. "Kıbrıs'ta Salgın Hastalıklar ve Hastalıklarla Mücadele (1878 1908)". *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi* 2002, 1299-1320.
- Demiryürek, Mehmet. "Osmanlı Dönemi'nde Kıbrıs'ta Cüzzam Hastalığı ve Miskinler Çiftliği'nin Kuruluşu (1829-1878)". *1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi* 10. *Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi* 20-24

Mayıs 2008 Bildiri Kitabı 1 Cilt. 357-362. ed. Ayşegül Demirhan Erdemir vd. Konya 2008.

- Dinç Güven ve Çelik, Cemil. “Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878)”. *Mediterranean Journal of Humanities* 12/1 (2012), 37-59.
- Dinç, Güven. “1821 Yılında Kıbrıs’ta Yaşanan Gelişmeler ve Emvâl-ı Metrûke”, *Tarihî Kıbrıs I*, ed. Osman Köse. 393-404. İstanbul:D9KUZ10BE5,2017.
- Dinç, Güven. “Kıbrıs’ta İhtidâ Hareketleri (1800-1878)” *bilig* 243/84 (Kış 2018), 243-271.
- Dündar, Recep ve Aydın, Mesut. “3924 Nolu Cizye Defterine Göre Kıbrıs Eyaleti Baf ve Kukla Kazalarında Gayrimüslimler (H.1061/M.1650-51)”. *Türklük Bilimi Araştırmaları* 31 (Bahar 2012),77-98.
- Dündar, Recep. “Kıbrıs’ın Fethi ve İskânı”. *Osmanlı*. ed. Hasan Celal Güzel, Güler Eren, 4/632-648. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Dündar, Recep. “H. 1269 (1852-1853) Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri”. *Zeitschriftfürdie Welt der Türken Journal of World of TurksZfWT* 4/2 (2012), 99-122.
- Dündar, Recep. “H. 1271 (1854-1855) Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri”. *Turkish Studies*, 11/11 (Summer 2016),53-76.
- Dündar, Recep. “Kıbrıs’ın Fethi”. *Türkler*. ed. Celal Güzel, Kemal Çiçek vd. 9/667-678. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Ercan, Yavuz. *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluştan Tanzimat’a kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*. Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları, 2001.
- Erdoğan, M. Akif. *Kıbrıs Yahudileri (1580-1640)*. Kafalı Armağanı, Armağan Kitaplar 1, Yay. Koordinatörü Saadetin Gömeç. 478-481. Ankara: Akçağ Yayınları 400, 2002.
- Erdoğan, M. Akif. “1572 Yılında Kıbrıs’ın Baf Bölgesinde Nüfus ve Tarımsal Üretim”. *XVII. Türk Tarih Kongresi*, 2018, 1365-1375.

- Erdoğan, M. Akif. "Kıbrıs Adası'nın Fethinde Konya ve Çevresinin Rolü". *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 5 Konya Özel Sayısı, (Kış 2008), 131-140.
- Erdoğan, M. Akif. "Kıbrıs Türk İdaresine Nasıl Girdi, Bir Fetih ve Tarihçiler". *OTAM* 44 (Güz 2018), 341-349.
- Erdoğan, M. Akif. "Osmanlı İdaresinde Mağosa (1571-1600)". *CİEPO 17. Sempozyumu. XVII. Sempozyumu Bildirileri*. Trabzon:18-23 Eylül 2006, 451-457.
- Erkal, Mehmet. "Cizye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 8/42-45, Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Gökçe, Turan. "1572-73 yıllarında Kıbrıs'ta Sürgün Edilmek Üzere İskân Edilen Aileler". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 3/2 (1999), 9-74.
- Göyünç, Nejat. "Hane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 15/552-553, Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Güler, Ümit. "17. ve 18. Yüzyıl Kıbrıs Şer'i Mahkemeleri ve Şer'iyye Sicillerine Bir Bakış". *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi*, 1/2 (2017), 136-150.
- Güler, Ümit. "Osmanlı Kıbrıs'ında Müslim- Gayrimüslim İlişkileri (17. ve 18. Yüzyıl)". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Aralık 2018),149-175.
- Hakeri, Bener Hakkı. *Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs Tarihi*. Kıbrıs: K.K.T.C Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları,1993.
- İnalcık, Halil. "Osmanlılarda Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 8/45-48, Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Kara, Adem. "19. Yüzyılda Lefkoşa, Limasol ve Baf Kalelerinde Osmanlı Askeri Gücü". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 2 Kıbrıs Özel Sayısı-II (Temmuz-Aralık 2013), 15-42.
- Kaynakları ile Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü*. İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayın No: 8, 2020.
- Kazıcı, Ziya. "Osmanlı Devleti'nde Cizye (Tanzimat'a Kadar)". *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 16/3 (Temmuz 1987),54-58.

- Kenanoğlu, M. Macit. *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları, Gözden geçirilmiş ve Genişletilmiş IV. Baskı, 2017.
- Kılıç, Orhan. “Salgın Hastalıkların Osmanlı Vergi Düzenine Etkisi”. *İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi* (İzmir, 25-27 Nisan 2019), ed. Mustafa Öztürk, Ayşe Değerli, 371-384. İzmir 2019.
- Kocaoğlu, Burak. *Osmanlı Devleti’nde Cizye Vergisi*. Ankara: Berikan, 2018.
- Koçak, Zülfiye "1691 Tarihli Cizye Defterine Göre Pertek, Mazgirt, Çemişgezek ve Sağman Kazaları", *OTAM*, 41 /Bahar, s.191-218.
- Köse, Osman. “18. Yüzyılda Doğu Akdeniz’de Ticaret ve Güvenlik”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram KODAMAN’a Armağan Özel Sayısı, 266-275.
- Oral Mustafa ve Tekin, Havva. “Corancez’in Seyahat Hâtıratında Kıbrıs’ın Ahvâli (Mart 1809)” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 1 Kıbrıs Özel Sayısı-1* (Ocak-Haziran 2013), 57-68.
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2000.
- Öze, Nuran. “Medya, İktidar, Din Üçgeninde Kuzey Kıbrıs’ta Alevilik, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 72 (Kış 2014), 125-152.
- Özkul, Ali Efdal, “Osmanlı İdaresi’nde Kıbrıs’ta Kasap Esnafı ve Faaliyetleri”, *Akademik Bakış* 11/23 (Kış 2018),163-198.
- Özkul, Ali Efdal. “The Consuls And Their Activities In Cyprus Under The Ottoman Administration (1571-1878)”. *Turkish Studies* 8/2 (Winter 2013), 239-283.
- Özkul, Ali Efdal. *Kıbrıs’ın Sosyo- Ekonomik Tarihi (1726-1750)*. İstanbul: İletişim Yayınları,2005.
- Özlü, Zeynel. “Göynük’e (Bolu) Ait Bazı Gelir ve Giderlerin Tahlili: Avarız Vergisi”. *OTAM*, 19 (2006),381-397.
- Öztuna, Yılmaz. *Osmanlı Devleti Tarihi Siyasi Tarih 1*. İstanbul: Ötüken,2004.

- Öztürk, Mehmet Cemal. "Başbakanlık Osmanlı Arşivine Göre Kıbrıs Tekkeleri". *Tarihte Kıbrıs II*, ed. Osman Köse. 625-660. İstanbul:D 9KUZ10BE5,2017.
- Sahillioğlu, Halil. "Esedî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8/368-369. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Şeker, Mehmet. "Osmanlılar Döneminde (XIX. Yüzyıl) Kıbrıs'ta Gayrimüslimlerle İlişkilere Genel Bir Bakış". *Diyanet İlmi Dergisi* 39/4 (Ekim, Kasım, Aralık, 2003),19-30.
- Taşbaş, Erdal. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet Görevlilerinin Sürgün Edilmesi: 19. Yüzyıl Kıbrıs Örneği", *Mediterranean Journal of Humanities* 2/1 (2012), 193-204.
- Uzunçarşılı, İ. H. *Osmanlı Tarihi III. Cilt*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. 8. Dizi, Sayı 16. Baskı, 1. Kısım, 2011.
- Vatansever, Müge. "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2, Prof. Dr. Burhan Ceyhan'a Armağan Özel Sayı 2010 (2012), 1487-1530.
- Yarcı, Güler, "Kıbrıs'ta Osmanlı Dönemi Evkaf Personeli (Unvanlar, Görevler ve Gelir Kaynakları)" *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez. 81-126. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 2017.

Diğer Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cizye Muhasebesi Kalemi Defteri: KK.d.D.CMH.d.27300, 9 Şaban 1249/ 22 Aralık 1833

Ek 1. H.1249 Tarihli Kıbrıs Cizye Muhasebe Defteri'nin bir kısmı

